NEOFICIALUS LEIDINYS

LIETUVOS TSR VALSTYBINĖ TEISĖ

(PROF. M. RÖMERIO 1940—1941 m.m. SKAITYTŲ PASKAITŲ KONSPEKTAI)

II-OJI DALIS.

REDAGAVO STUD. ANT. ŠIDLAUSKAS

VILNIUS, 1941 METAI
LEIDŽIA VILNIAUS UNIVERSITETO STUDENTŲ TEISININKU BŪRELIS

NEOFICIALUS LEIDINYS

LIETUVOS TSR VALSTYBINĖ TEISĖ

(PROF. M. RÖMERIO 1940—1941 m.m. SKAITYTŲ PASKAITŲ KONSPEKTAI)

II-OJI DALIS.

REDAGAVO STUD. ANT. ŠIDLAUSKAS

VILNIUS, 1941 METAI
LEIDŽIA VILNIAUS UNIVERSITETO STUDENTŲ TEISININKŲ BŪRELIS

Atsakingasis redaktorius *A. Šidlauskas*

2 spaudos lankų. Popierius 70×100, 65 g. 250 egz. Neoficialus leidinys mokslo reikalams. Leidžia Vilniaus Universiteto Studentų Teisininkų Būrelis. Spausdino Valstybinė „Raidės“ sp. Vilniuje, 1941 m. gegužės mėn. Užsak. PTr.Nr. 815,„Raidės“sp. 564—1941.

LIETUVOS TSR VALSTYBINĖ TEISĖ

Padėtis 1928 m. konstitucijai veikiant

1928 m. konstitucija, kaip konstitucinis provizoriumas, veikė ligi 1938 m. Šiame dešimtmety buvo išleisti šie du konstitucinės teisės atžvilgiu svarbūs įstatymai: 1. Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas 1931 m. ir 2. Seimo rinkimų įstatymas 1936 m.

1928 m. konstitucija nustatė, kad Respublikos Prezidentas renkamas ypatingųjų tautos atstovų 7-riems metams. Kas yra tie ypatingieji tautos atstovai, konstitucija nenumatė. Iš konstitucijos buvo aišku viena, jog tai yra atskira kolegija, kurios funkcija — išrinkti Prezidentą. Tuo laiku Prezidentu pagal 1922 m. konstituciją buvo išrinktas A. Smetona 3-ejų metų kadencijai. Tuo būdu Prezidento kodencija baigėsi 1929 m. gruodžio mėn. 17 d. Tiesa, pagal konstituciją (1922 m.) Seimo kadencija galėjo būti pratęsta, o tokiu atveju savaime pratęsiama ir Prezidento kadencija, tačiau 1929 metais Seimo jau nebuvo. Seimą paleidus, turėjo būti iš naujo renkamas ir Prezidentas, tačiau į tai neatsižvelgta. Pagaliau 1928 m. buvo paskelbta nauja konstitucija, kuri nustatė ir naują Prezidento rinkimų tvarką. Tokiu būdu A. Smetonos prezidentavimas 1927—1931 m. laikotarpy teisiškai buvo neaiškus, nes jis neatitiko nei 1922 m., nei 1928 m. konstitucijai. Tai, be abejo, ypač kenkė santykiuose su užsieniu.

RESPUBLIKOS PREZIDENTO RINKIMŲ ĮSTATYMAS. Pagaliau 1931 m. buvo ryžtasi R. Prezidento padėtį legalizuoti. Prezidento rinkimų pamatan buvo sumanyta padėti vietos savivaldybės struktūrą. Vietos savivaldybė po 1926.XII.17 perversmo buvo reformuota ta prasme, kad vietos savivaldybėje visuotinė bendruomenė buvo pakeista cenzine bendruomenė. Buvo išleisti du savivaldybių įstatymai: 1929 m. įstatymas ir 1931.V.2 įstatymas, kuris pakeitė pirmąjį 1929 m. įstatymą. Mums labiau rūpi *1931 m. įstatymas*. Pagal šį įstatymą buvo numatyti šie savivaldybių vienetai: valsčiai, smulkūs miestai, apskritys, stambūs miestai ir miestas, kuriame yra vyriausybės buveinė. Valsčius yra seniūnijų junginys; valsčiaus organas — valsčiaus taryba, kurią sudaro seniūnijų atstovai. Smulkus miestas sudaro vienlypį vienetą. Savivaldybių rinkikams numatytos šios bendros kvalifikacijos: Lietuvos pilietybė, 24 mt. amžius, išgyvenimas valsčiuj ar miestely 1 metus. Be to, nustatytas cenzas: arba mokėjimas tam tikro savivaldybės mokesčio (nekiln. turto arba žemės, arba prekybos, pramonės, asmens pajamų arba buto) arba užėmimas etatinės vietos valstybinėje arba savivaldybinėje tarnyboje. Seniūnijų gyventojams dar numatytas trečias cenzas, kurio užtenka nesant pirmųjų dviejų — tai baigimas aukštojo mokslo arba specialaus žemės ūkio mokslo.

Apskritys pagal 1931 m. įstatymą susideda iš valsčių ir miestų. Apskrities taryba sudaroma iš valsčių ir miestų atstovų, kuriuos renka ne gyventojai, bet miestų ir valsčių tarybos ne tik iš tarybų narių tarpo, tačiau ir iš visų gyventojų. Be šių atstovų į apskrities tarybą įeina viršaičiai ir burmistrai. Vyriausybės buveinės mieste ⅓ tarybos narių yra vyriausybės skiriami.

1931 m. lapkričio mėn. buvo paskelbtas Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas, kuris nustatė ir ypatingųjų tautos atstovų rinkimo tvarką. Ypatingieji tautos atstovai pagal šį įstatymą yra renkami tam tikrų rinkėjų per tam tikrus apskrities susirinkimus. Šitokiame apskrities susirinkime dalyvauja visi valsčių, miestų ir apskrities tarybų nariai. Kaunas, Klaipėda, Šiauliai ir Panevėžys turi atskirus susirinkimus ypatingiesiems tautos atstovams rinkti. Kandidatai į ypatinguosius tautos atstovus gali būti siūlomi tik iš dalyvaujančiųjų apskrities susirinkime. Vienas ypatingas tautos atstovas renkamas nuo 20.000 gyventojų. Balsavimas slaptas. Ypatingieji tautos atstovai savo susirinkime slaptu balsavimu absoliutine balsų dauguma renka Respublikos Prezidentą. Iš antro karto balsuojant, užtenka reliatyvinės balsų daugumos. Kandidatus į Prezidentą gali siūlyti ypat. tautos atstovų grupė, nemažesnė kaip 20 atstovų.

Tuo būdu Prezidentas buvo renkamas ne tos pačios teisinės tautos, kuri rinko ir Seimą. Prezidento rinkikai buvo cenziniai rinkikai. Ypatingieji tautos atstovai buvo renkami dviem laipsniais, o Respublikos Prezidentas — trimis laipsniais. Dalis Prezidento rinkikų, būtent, apskričių tarybų nariai, yra jau antrojo laipsnio rinkikai, todėl jų atžvilgiu Prezidento rinkimai sudaro ketvirtojo laipsnio rinkimus. Pagaliau antrame Prezidento rinkimų laipsny

be renkamų atstovų dalyvauja nežymus būrys ir vyriausybės skirtų žmonių — tai ⅓ tarybos narių to miesto, kuriame yra vyriausybės buveinė.

SEIMO RINKIMŲ ĮSTATYMAS. Pagal 1931 m. Respublikos Prezidento rinkimų įstatymą Prezidentu buvo išrinktas A. Smetona. Tačiau Seimo dar nebuvo. Konstitucijos patikrinimas, kuris 1928 m. konstitucijoj buvo numatytas atlikti per 10 mt., buvo vengiamas. Kad būtų galima atsakomybe dėl konstitucijos patikrinimo pasidalinti su Seimu, pagaliau nutarta sušaukti Seimą. Tam reikalui *1936 m. gegužės mėn. 9 d. buvo paskelbtas Seimo rinkimų įstatymas.* Pagal šį įstatymą buvo kiek praplėsti aktyvinės rinkimų teisės aprėžimai, kurie turėjo tam tikrą politinį charakterį. Mat, pagal Klaipėdos Statutą krašto Seimelis turėjo būti renkamas bendru Seimo rinkimų įstatymu. Todėl redaguojant Seimo rinkimų įstatymą buvo žiūrima, kad jis tiktų ir pageidaujamam Klaipėdos krašto Seimeliui išrinkti. Todėl pasyvinė rinkimų teisė buvo atimta ne tik iš tų, kurie neturi aktyvinės rinkimų teisės ir kurie yra natūralizuoti Lietuvos piliečiai, bet ir iš tų, kurie nemoka žodžiu ir raštu valstybinės kalbos. Tačiau įdomiausias dalykas 1936 m. įstatyme buvo kandidatų į Seimo narius sąrašų siūlymo tvarka. Pagal 1928 m. konstituciją Seimas renkamas visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu proporcine rinkimų sistema. Ligi šiol veikusi sena Steig. Seimo rinkimų sistema buvo pagrįsta sąrašų konkurencijos principu. Pagal tą sistemą kiekviena vietinių piliečių grupė iš 50 asmenų galėjo pasiūlyti savo sąrašą. Faktiškai sąrašus statė politinės partijos. 1936 m. Seimo rinkimų įstatyme vyravo tendencija prieš politines partijas; tai buvo tiek tautininkų ideologijos, tiek jų praktiško patyrimo išvada. Tautininkai suprato, jog įsigalėjus Seime partijoms, būtų sunku sudaryti vienlypę vyriausybę. Tad kandidatų sąrašų siūlymui buvo sugalvota pasinaudoti tautininkams ištikimomis savivaldybėmis. Partijų įtaka buvo pašalinta, ir visa rinkiminė iniciatyva monopolizuota savivaldybėms. Kandidatų sąrašą gali patiekti tik apskrities tarybos. Sąrašas sudaromas specialiame tarybos posėdy, slaptai balsuojant. Kandidatus į sąrašą galima siūlyti iš atitinkamos apskrities rinkikų. Išrinktu į sąrašą skaitomas tas, kuris gavo reliatyvinę balsų daugumą. Kadangi rinkiminė apygarda apėmė 3 apskritis, tai kiekvienoj apygardoj buvo sudaromi 3 kandidatų sąrašai. Seimo rinkimų sistema buvo proporcine su panasažu, t. y. kiekvienas rinkikas galėjo iš 3 sąrašų išrinkti tuos, kurie jam patinka, ir sudaryti naują sąrašą bei už jį balsuoti. Mandatai paskirstomi proporcingai tarp apskričių sąrašų.

Ši nustatytoji rinkimų procedūra sukėlė ginčų dėl jos konstitucingumo. Tiesa, konstitucija (1928 m.) nieko nemini, kaip siūlomi kandidatų į Seimą sąrašai, tačiau buvo nurodoma, jog visuotinio balsavimo principas reiškiąs tai, kad visą rinkimų problemą sprendžia teisinė tauta. Tuo tarpu, jei teisinė tauta neturi rinkiminės iniciatyvos, tai ji visos rinkimų problemos nesprendžianti. Kandidatus turinti siūlyti visa teisinė tauta.

Aišku, jog visuotinio balsavimo principas nesiderina su tuo, kad nuo rinkiminės iniciatyvos atskirta teisinė tauta. Tačiau reikalavimas, kad kandidatus siūlytų visa teisinė tauta, nėra aktualus. Šiaip paprastai kandidatus siūlo politinės partijos, kurios atstovauja tam tikras žmonių grupes. Žinoma, politiškai amorfinė vietos savivaldybė, kaip masių valios reiškėja, yra nemažiau verta, kaip politinės partijos. Tačiau savivaldybė, kad ji būtų nemažiau verta, turi būti visuotinai išrinkta. Jeigu tačiau vietos savivaldybė nėra visuotinai išrinkta, bet kilusi iš cenzinio balsavimo, tai tokia savivaldybė yra mažiau susirišusi su masėmis, negu kad politinės partijos. Tautininkų savivaldybės buvo kaip tik cenzinės, todėl Seimo rinkimai, aišku, nebuvo visuotinio pobūdžio.

Pagal 1936 m. Seimo rinkimų įstatymą buvo išrinktas tautininkams palankus Seimas. 1938 m. gegužės mėn. 15 d. turėjo sueiti 10 mt. nuo 1928 m. Konstitucijos paskelbimo, taigi turėjo pasibaigti laikotarpis, per kurį reikėjo tautos atsiklausimo keliu patikrinti 1928 m. konstituciją. Artėjant 1938.V.15, tautininkams teko ryžtis suorganizuoti tautos atsiklausimą — referendumą. Tačiau tautininkai nelabai pasitikėjo referendumo pasėkomis. Be to, jie nevisiškai buvo patenkinti ir 1928 m. konstitucija, kuri turėjo būti patikrinta, nes toji konstitucija buvo tik reformuota prezidentokratijos kryptimi 1922 m. konstitucija. Tautininkai siekė naujos konstitucijos, kuri tą reformą užbaigtų. Tad referendumas jiems buvo visais atžvilgiais nepageidautinas. Jeigu jis nepavyktų ir 1928 m. konstitucija nebūtų aprobuota, tai tas kompromituotų tautininkų valdžią; jei referendumas pavyktų ir 1928 m. konstitucija būtų aprobuota, tai tas pakeltų tos 1928 m. konstitucijos autoritetą ir būtų sunkiau ją reformuoti tautininkams pageidaujama kryptimi. Paneigti 1928 m. konstituciją ir išleisti naują — reikštų naują perversmą, kuris būtų pačių tautininkų kūrybos griovimas, savo pačių nesugebėjimų įrodymas — testimonium paupertatis. Tad bevelyta išlaikyti konstitucinį kontinuitetą. Tačiau jau nuo 1926 m. buvo pradėta ruošti naujos konstitucijos projektas. Tam reikalui prie Valstybės Tarybos buvo sudaryta speciali komisija. Pagaliau buvo paruoštas projektas, kurį Min. Kabinetas priėmė ir įnešė į Seimą. Seimas 1938 m. vasario mėn. 12 d. naujos konstitucijos projektą priėmė.

Tačiau reikėjo kaip nors interpretuoti *konstitucinį kontinuitą*. Tuo būdu nustatyta, kad konstitucija keičiama 1928 m. konstitucijos nustatyta konstitucijai keisti tvarka. 1928 m. konstitucijos 104 str. buvo nustatęs tokią konstitucijai keisti procedūrą: konstitucijos pakeitimo projektas turi būti priimtas Seimo kvalifikuota balsų dauguma; Seimo priimtas pakeitimo

projektas per 3 mėnesius nuo priėmimo gali būti R. Prezidento ar 50.000 piliečių užprotestuotas — tokiu atveju klausimas sprendžiamas referendumo keliu. Tokiu būdu Seimui 1938.II.18 priėmus naujos konstitucijos projektą, Ministeris Pirmininkas, remdamasis konstitucijos 104 str., tą projektą paskelbė „Vyriausybės Žiniose". Kadangi per 3 mėn. nei R. Prezidentas, nei 50.000 piliečių neužprotestavo prieš tą projektą, tai buvo laikoma, kad tauta naujos konstitucijos projektui pritaria ir nebėra reikalo tikrinti senosios konstitucijos, atseit, konstitucijos pakeitimas 104 str. likviduojąs reikalingumą konstituciją patikrinti 106 str. tvarka.

Tačiau šitokia kontinuiteto interpretacija nebuvo įtikinanti. Mat, 1928 m. konstitucija dar nebuvo tautos referendumu patikrinta, todėl dar nebuvo patikrintas ir jos 104 str., pagal kurį toji naujoji konstitucija buvo išleista. Be to, 1928 m. konstitucijos 106 str. aiškiai skelbė, kad konstitucijos patikrinimas bus atliktas, ir kitokių galimybių tam nenumatė. Pagaliau ir tas 1928 m. konstitucijos 104 str. numatytas referendumas negalėjo įvykti, nes nebuvo numatyta jokio kelio kaip, pv., 50.000 piliečių gali apskųsti priimtą konstitucijos projektą tautai. Tiesa, valdantieji skelbė, kad tas kelias bus numatytas, jei pasireikš tuo reikalu tam tikras sąjūdis. Aišku, kad toks sąjūdis negalėjo pasireikšti, ir todėl praėjus 3 mėnesiams naujoji konstitucija įsigaliojo.

1938 m. Lietuvos Valstybės Konstitucija

1938 m. konstitucija yra jau visai nauja, nepanaši į ankstyvesnes konstitucijas. Ją sudaro XXI skyrius ir 156 straipsniai. Po bendrųjų nuostatų II-uoju skyriu eina Pilietybė, III — Piliečių teisės ir pareigos, IV — Tikyba, V — Šeima ir motinystė, VI — Auklėjimas ir Švietimas, VII — Darbas, VIII — Tautos ūkis, IX — Sveikata ir socialinė apsauga, X — Respublikos Prezidentas, XI — Seimas, XII — Vyriausybė, XIII — Įstatymai, XIV — Valstybės biudžetas, XV — Paklausimai ir interpeliacija, XVI — Valstybės administracinė santvarka, XVII — Teismas, XVIII — Valstybės gynimas, XIX — Valstybės Kontrolė, XX — Konstitucijos keitimas, XXI — Baigiamieji nuostatai. Pažymėtina, jog valdžios organizacijoj R. Prezidentas yra iškeltas į pirmą vietą, ir jis nebeįeina į vyriausybę.

1938 M. KONSTITUCIJOS YPATUMAI. Lietuvos valstybė 1938 m. konstitucijoj nebevadinama demokratine respublika; ji apibudinama, kaip nepriklausoma suvereninė. Tačiau respublika yra minima kitose konstitucijos vietose (3 str.), Prezidentas vadinamas „Respublikos Prezidentu", Teismas sprendžia „Lietuvos Respublikos vardu" (129 str.) ir pan. Vis dėlto respublika nebevadinama demokratine respublika, nors šiaip konstitucija demokratinėmis institucijomis naudojasi — „jos (Lietuvos valstybės) suverenumas priklauso tautai" (1 str.), R. Prezidento ir Seimo rinkimai vyksta tautos balsavimu ir pan.

Nežiūrint, kad 1938 m. konstitucijos įžangoj yra kalbama apie lietuvių nacionalinę tautą, kuri yra atstačiusi nepriklausomą suvereninę Lietuvos valstybę, visur kitur konstitucijoj kalbama apie teritorinę tautą, kaip demokratinę instituciją. Tiesa, pirmieji 1938 m. konstitucijos projektai buvo bandę konstruoti tam tikrą išvestinės demokratinės galios koncepciją (nacionaldemokratinę koncepciją), kombinuojančią ponaujančios tautos sąvoką su teritorinės tautos sąvoka. Pagal projektą suvereninė tauta esanti lietuvių, kuri įtikėjusi įsteigtąją valdžią teritorinei tautai. Projekte buvo nurodoma, jog Lietuvos valstybė esanti nepriklausoma suvereninė, jos suverenumo versmė esanti lietuvių tauta, kuri įtikėjusi valdžią demokratinei teritorinei tautai. Be abejo, šitokia konstrukcija buvo labai neįprasta ir drąsi, išaugusi iš nacionalinės valstybės koncepcijos. Tačiau šitoks konstitucijos projektas buvo atmestas; to projekto pėdsakai išliko tik 1938 m. konstitucijos įžangoj.

RESP. PREZIDENTAS 1938 M. KONSTITUCIJOJ. 1938 m. konstitucijoj yra ryški tendencija *sukoncentruoti visą valdžios galią R. Prezidento asmeny.* Ši tendencija Europoj jau nebuvo nauja; pasireiškė ji jau pirmame dešimtmety po pirmojo Imperialistinio Karo. Šią tendenciją galima užtikti Austrijos Dolffuso konstitucijoj, Estijos 1937 m. konstitucijoj ir ypatingai Lenkijos 1935 m. Pilsudskio konstitucijoj, iš kurios 1938 m. Lietuvos konstitucija daug ką pasiskolino. 1938 m. Lietuvos konstitucijoj jau bendrųjų nuostatų skyriuje pareiškiama, kad valstybės priešaky yra Respublikos Prezidentas, kuris vadovauja valstybei. Konstitucija pabrėžia, jog valstybės valdžia yra vienatija ir nedaloma, todėl jokio formalinio valdžios funkcijų suskirstymo, kuris numatytų paritetines valdžios viršūnes, čia nėra ir negali būti. Valdžią vykdo Prezidentas, Vyriausybė ir Seimas Prezidento vadovybėje. Tiktai teismo atžvilgiu R. Prezidento vadovavimas yra rezervuotas, nes konstitucijoj pasakyta, kad teismas, savo veikmenį atlikdamas, yra nepriklausomas ir jis sprendžia Lietuvos Respublikos vardu. Tačiau Seimo ir Vyriausybės atžvilgiu Prezidento vadovavimas yra aiškus. Tiesa, konstitucijos projekte (1927 m.) Prezidento valdžia buvo išplėsta ir teismui. Buvo nustatyta, jog teismas sprendžia Respublikos Prezidento vardu, tačiau šitai vėliau buvo atmesta.

Respublikos Prezidento kadencija, kuri 1938 m. konstitucijoj vadinama vadovavimu, yra 7-erių metų. Prezidentas renkamas tautos atstovų. Perimdamas valstybės vadovavimą, jis prisiekia tautos atstovų akivaizdoje. Iš to, kad šalia priesaikos nėra numatyta iškilmingo pasižadėjimo.

darosi aišku, kad Prezidentu gali būti tik tikįs asmuo. Prezidentas, kadangi jis vadovauja visai valstybei, turi būti nuolatinis, todėl naujas Prezidentas išrenkamas prieš senojo kadencijos pabaigą, kad neatsirastų spragos. Respublikos Prezidentui mirus ar atsistačius, rinkimai daromi tuoj po mirimo arba atsistatymo. Jei R. Prezidentas serga arba esti užsienyje, jį pavaduoja Ministras Pirmininkas. Prezidentas už savo galios veiksmus yra visiškai ir niekuomet neatsakingas. Už savo privatinius veiksmus jis neatsakingas, kol vadovauja valstybei. Tuo, kad Prezidentas yra visiškai, net baudžiamąja tvarka, neatsakingas ir tuo, kad jis vadovauja valstybei, reiškiasi R. Prezidento monarchinis charakteris. Pagal 1938 m. konstituciją R. Prezidentas yra kadencinis monarchas.

SEIMAS 1938 M. KONSTITUCIJOJ. *Seimas* pagal 1938 m. konstituciją yra renkamas penkeriems metams. Konstitucija nesako, kad Seimo nariai renkami visuotiniu, tiesioginiu, lygiu ir slaptu balsavimu, bet ji sako, kad Seimo nariai balsuojami visuotiniu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu. Todėl pagal konstituciją visuotinumo, lygumo, tiesioginumo ir slaptumo principas netaikomas rinkiminei iniciatyvai. Tai pat konstitucija kalba ne apie tuos, kurie turi teisę rinkti į Seimo narius, bet apie tuos, kurie turi teisę balsuoti kandidatus į Seimo narius. Dėl Seimo narių rinkimo pasakyta tik tiek, kad renkama proporcine sistema, o šiaip visą rinkimų konstrukciją pavedama nustatyti Seimo rinkimų įstatymui. Pažymėtina, jog Seimo nariai niekur nevadinami tautos atstovais; tautos atstovais vadinami Prezidento elektoriai. Seimas sesinis. Tarpkadencinės spragos — 6 mėnesių. Konstitucija nustato, be to, Seimo kvorumą — pusė visų Seimo narių — ir balsų daugumą.

VYRIAUSYBĖ 1938 M. KONSTITUCIJOJ. *Vyriausybę* pagal 1938 m. konstituciją sudaro Ministras Pirmininkas ir kiti ministrai. Ministras Pirmininkas ir kiti ministrai savo ruožtu sudaro Ministrų Tarybą. Ministrą Pirmininką ir jo pristatymu Ministro Pirmininko pavaduotoją ir kitus ministrus skiria ir atleidžia R. Prezidentas. Konstitucijoj pabrėžtas solidarumo principas — ministrai veikia vieningai. Iškelti bylą Ministrui Pirmininkui arba ministrui reikia R. Prezidento sutikimo.

RINKIMINIS PLEBESCITAS 1938 M. KONSTITUCIJOJ. 1938 m. konstitucija nežino nei liaudies veto, nei įstatyminės liaudies iniciatyvos, nei referendumo. Tačiau šioje konstitucijoje užtinkame angliškos kilmės *rinkiminį plebescitą*. Šis rinkiminis plebescitas pirmiausia reiškiasi įstatymų leidime, sąryšy su R. Prezidento reliatyviniu veto. R. Prezidentas Seimo priimtą įstatymo projektą ne vėliau kaip per 30 d. po pristatymo gali grąžinti Seimui antrą kartą svarstyti, nurodydamas motyvus, kuriais įstatymas netvirtinamas. Jeigu Seimas, antrą kartą svarstydamas, priims įstatymo projektą nepataisytą bent $^3/_5$ Seimo narių dauguma (jei Seimas pataisytų, tai R. Prezidentas vėl galėtų jį vetuoti), tai R. Prezidentas, nenorėdamas paskelbti įstatymo, gali paleisti Seimą. Jeigu naujai išrinktas Seimas pirmoje jo sesijoje, ¼ Seimo narių pasiūlius svarstyti tą patį nepataisytą įstatymo projektą, priims nepataisytą Seimo narių dauguma, tai R. Prezidentas turi paskelbti jį įstatymu. Kaip matyti, R. Prezidento galia čia yra didelė; visais atvejais čia nėra jokio arbitražo. R. Prezidento galutinis sprendimas neliečia, tik sudaro jam imperatyvą, kurį jis turi vykdyti.

Antras rinkiminio plebescito atsitikimas pagal 1938 m. konstituciją užtinkamas Seimui duodant interpeliaciją Ministrui Pirmininkui ar šiaip ministrui. Seimas bent $^3/_5$ Seimo narių dauguma gali nuspręsti, kad Ministro Pirmininko ar šiaip ministro atsakymas į interpeliaciją yra nepatenkinamas. Seimui tatai nutarus dėl ministro atsakymo ministras atleidžiamas. Tačiau jei Ministras Pirmininkas prieš Seimui nutariant dėl ministro atsakymo į interpeliaciją, pareiškė, jog jis palaiko tą ministrą, tai tada R. Prezidentas arba atleidžia Ministrą Pirmininką (tuo pačiu ir Ministrų Tarybą), arba paleidžia Seimą. Jeigu naujai išrinktas Seimas, ¼ Seimo narių pasiūlius svarstyti tą pačią nterpeliaciją, pripažins paprasta Seimo narių dauguma, jog atsakymas į interpeliaciją yra nepatenkinamas, tai R. Prezidentas atleidžia Ministrą Pirmininką. Tad šio rinkiminio plebescito atveju. R. Prezidentas yra arbitras tarp Seimo ir vyriausybės.

Trečias rinkiminio plebescito atsitikimas užtinkamas 1938 m. konstitucijoj sąryšy su konstitucijos keitimu. R. Prezidentas Seimo priimtą konstitucijos pakeitimo projektą arba priima arba paleidžia Seimą. Jeigu naujai išrinktas Seimas, pirmoje jo sesijoje bent ½ Seimo narių pasiūlius svarstyti tą patį nepataisytą konstitucijos pakeitimo projektą, priims jį nepataisytą bent $^3/_5$ Seimo narių dauguma, tai R. Prezidentas turi paskelbti jį konstitucija.

SEIMO FUNKCIJOS 1938 M. KONSTITUCIJOJ. *Seimui pagal 1938 m. konstituciją pavestos šios funkcijos:* a) įstatymų leidimas, b) biudžeto svarstymas, c) parlamentinė valdymo kontrolė, d) sutarčių ratifikavimas ir e) konstitucijos keitimas.

Įstatymų leidimo iniciatyvą turi Ministrų Taryba arba bent ¼ Seimo narių. Seiminiam įstatymų leidimui konstitucija numato R. Prezidento reliatyvinį veto ir rinkiminį plebescitą, apie kurį jau kalbėjome. Subsidijarinis įstatymų leidėjas yra R. Prezidentas, kuris leidžia įstatymus, kai nėra Seimo arba jo sesijos. Prezidentiniam įstatymų leidimui nenumatyta jokių suvaržymų. Reikia manyti, R. Prezidento įstatymų leidimui yra Ministrų Tarybos iniciatyva, nes pats R. Prezidentas įstatymų iniciatyvos neturi.

Biudžeto projektą sudaro Ministrų Taryba. Ligi lapkričio 1 d. ji turi pristatyti biudžeto projektą Seimui svarstyti. Seimui konstitucija leidžia didinti biudžetines išlaidas — konstitucinės teisės atžvilgiu tai sudarė naujieną. Didindamas išlaidas, Seimas turi įstatymu numatyti toms išlaidoms naujų pajamų. Mažinti Seimas gali tik tokias išlaidas, kurios nenumatytos įstatymais arba sutartimis. Taip pat jei yra nustatytas ūkio planas, tai Seimas negali mažinti tam planui vykdyti išlaidų. Seimo priimtą biudžetą tvirtina R. Prezidentas (tikriau sakant jis biudžetą promulguoja). Seimas biudžeto projektą turi priimti ligi rudens sesijos pabaigos — ligi gruodžio 31 d. Jeigu ligi to laiko Seimas biudžeto projekto nepriima, tai R. Prezidentas gali sušaukti nepaprastąją Seimo sesiją biudžetui priimti. Jei R. Prezidentas nešaukia nepaprastosios sesijos, tai Ministrų Taryba pristato biudžeto projektą tvirtinti R. Prezidentui. Kadangi R. Prezidentas gali uždaryti paprastąją Seimo sesiją ir prieš išeinant sesijos laikui, tai biudžeto tvirtinimas pagaliau yra visiškoje R. Prezidento dispozicijoje.

Parlamentinė valdymo kontrolė reiškiasi Seimo paklausimais bei interpeliacijomis, apie kurias taip pat jau kalbėjome.

Tarptautines sutartis pagal 1938 m. konstituciją ratifikuoja Resp. Prezidentas. Tačiau sutartims, kurios pakeičia įstatymus arba deda pareigą išleisti naujus įstatymus, ratifikuoti reikia Seimo sutikimo.

Konstitucijai keisti reikia arba Ministrų Tarybos arba bent ½ Seimo narių iniciatyvos. Konstitucijos pakeitimas Seimo priimamas bent $^3/_5$ Seimo narių dauguma. Prezidentinio konstitucijos keitimo 1938 m. konstitucija nenumato.

KITI DALYKAI 1938 M. KONSTITUCIJOJ. 1938 m. konstitucija numato 2 *savivaldybių kategorijas:* vietos ir veikmens savivaldybes. Vietos savivaldybė yra vietiniams reikalams rūpinti. Veikmens savivaldybė gali būti suteikta ūkio ir verslo sritims. Konstitucija sako, jog veikmens savivaldybė „gali būti" — iš to plaukia, jog jos gali ir nebūti. Be savivaldybių konstitucija numato dar autonomiją, kuri gali būti suteikta atskiriems Lietuvos kraštams. Autonomijos ribos bei sąlygos nustatomos atskiru statutu.

Teismo skyrius 1938 m. konstitucijoj gana trumpas. Teismas daro teisingumą. Savo darbą atlikdamas teismas yra nepriklausomas ir sprendžia Lietuvos Respublikos vardu. Aukščiausias Teismas visai valstybei yra vienas — tai Vyriausiasis Tribunolas. Teisminės kontrolės administracijos organų darbo teisėtumui patikrinti nėra.

1938 m. konstitucija pirmą kartą nuo Lietuvos susikūrimo pareiškia *civilinės metrikacijos* tėzę. Civilinės padėties aktais yra gimimo, jungtuvių ir mirimo aktai. Šie aktai daromi valstybės organų įstatymo nustatytomis sąlygomis ir tvarka. Tikintieji šiuos aktus gali daryti pas savo dvasininkus ir neverčiami jų kartoti kitur. Žinoma, pats tikybinis aktas niekur negali būti kartojamas, valstybės žinioj gali būti ir būna tokiu atveju tik akto registravimas. Tačiau jei kas nenori akto atlikti bažnyčioj, tai ir patį aktą gali atlikti kitur.

Pilietybės srityje 1938 m. konstitucija numato dvi naujenybes. Pirma naujenybė — tai pilietybė atėmimas, jei a) pilietis bent 2 metus negyvena Lietuvos valstybėje ir yra nutraukęs ryšius su Lietuvos gyvenimu ir b) už veiksmus prieš valstybės saugumą. Antrą naujiena — tai ta, kad konstitucija leidžia, jog pilietis įstatymo nustatytais atvejais, turėdamas svetimą pilietybę, gali ir nenustoti Lietuvos pilietybės.

Piliečių teisės ir pareigos konstitucijoj yra išdėstytos šablonine sistema su kategoringais teisių apibrėžimais tų teisių kenksmingumo ir priešingumo valstybės saugumui atvejais. Status libertatis sudaro šios laisvės: sąžinės laisvė, asmens laisvė, buto laisvė, susižinojimo laisvė, kilnojimosi laisvė ir visuomeninio veikimo laisvė.

Bažnyčių teisinė padėtis konstruojama maždaug taip pat, kaip ir 1928 m. konstitucijoj, tačiau bažnytinė veikla labiau apibrėžiama tikybine sritimi. Bažnyčių status valstybėje grindžiamas ne bažnyčių kanonais ar statutais, bet susitarimu arba įstatymu.

Auklėjimo ir švietimo pamatiniai židiniai yra šeima ir mokykla. Be to, konstitucionalizuojama bažnyčių bei kitų tikybinių organizacijų auklėjamoji reikšmė. Mokyklų ir auklėjamųjų įstaigų steigimo iniciatyvą turi valstybė, atskiri piliečiai, organizacijos, taip pat bažnyčios bei kitos tikybinės organizacijos. Pradžios mokslas privalomas ir valstybės bei savivaldybių laikomose mokyklose nemokamas. Tikybos dėstymas pradžios ir vidurinėse mokyklose, kaip taisyklė, yra privalomas. Tačiau tam tikrais įstatymo numatytais atvejais tikyba gali būti nedėstoma. Mokslas ir menas yra valstybės globojami ir jų uždavinys — tarnauti visų pirma Lietuvos pažangai.

1938 m. konstitucija skelbia, jog piliečio *darbas* yra ir valstybės turtas. Valstybė siekia, kad galintieji dirbti turėtų darbo, rūpinamasi, kad dirbančiajam būtų poilsio ir tinkamų tam poilsiui sąlygų.

Ūkio srityje valstybė saugo nuosavybės teisę. Privatinį ūkį valstybę racionalizuoja, intervenuodama į jį.

Šeimą ir motinystę valstybė gerbia, saugo ir globoja. *Labdarybei* organizuoti leidžiama įstatymu nustatytomis sąlygomis atskirų piliečių, organizacijų, bažnyčių ir kitų tikybinių organizacijų iniciatyva.

1938 m. konstitucija — tautininkų ekspozitūra. Ši konstitucija yra fašistinių ir buržuaziniai demokratinių elementų simbijozas. Iš vienos pusės joje užakcentuotas vienvaldiškumas, politinių partijų neigimas, iš antros pusės — liberalinės demokratijos formos: Seimas, kabinetas, interpeliacija, laisvės, savivaldybė ir kt. 1938 m. konstitucija — tai dar ne visiškas fašistinis ir nacionalsocialistinis totalizmas bet jau aiški cezaristinė prezidentokratija.

Naujųjų laikų išvakarės

Lietuvai neilgai teko gyventi 1938 m. konstitucija, nes artėjo didelių sukrėtimų metai. 1919—1922 m., kada steigėsi demokratinės respublikos, Europos padėtis buvo sprendžiama didžiulių jėgų. Rytuose liepsnojo komunistiniai — proletarinis gaisras. Laimėjusi proletarinė revoliucija tačiau nevykdė ginkluotos ekspansijos į kaimyninius kraštus. Priešingai RTFSR sudarinėjo su kaimyniniais kraštais taikos sutartis (jų tarpe ir su Lietuvos valstybe). Tiesa, revoliucijos židiniai buvo pasirodę ir kituose kraštuose — Bavarijoj, Vengrijoj... Tačiau jie užgęso. Revoliucija lokalizavosi buv. Rusijos žemėse, kurių vakariniai pakraščiai buvo už revoliucijos ribų.

Kitos dvi jėgos buvo Vokietija ir Austrija, tačiau po pirmojo Imperialistinio Karo Vokietija buvo atstumta ir bejėgė, o Austrija padalinta tautinėmis teritorijomis. Plačioj juostoj, kuri sudarė plyšį tarp tų dviejų imperijų (buv. Rusijos ir Vokiečių Reicho), po Karo įsikūrė visa eilė smulkesnių ir stambesnių tautinių nepriklausomų valstybių, kurių tarpe ir Lietuvos valstybė. Tų partikuliarinių valstybių, įsikūrusių imperijų plyšy, tąsa buvo Balkanai.

Stambiosios Vakarų Europos valstybės, pirmojo Imperialistinio Karo laimėtojos, organizuodamos taiką sukūrė tam tikrą tarptautinę organizaciją — sumanytą USA prezidento Wilsono — Ženevos Tautų Sąjungą, kuri turėjo sudaryti quasi federaciją. Tautų Sąjunga turėjo patikrinti valstybių išorinį saugumą. Šioje Tautų Sąjungos atmosferoje naujosios tautinės valstybės pasijuto kiek saugesnės. Per pirmąjį dešimtmetį Tautų Sąjunga šiaip ar taip veikė, nors ir negalėjo sustabdyti agresijų. Tai pajuto ir Lietuva, kai Tautų Sąjunga nepajėgė sustabdyti Pilsudskio agresijos. Tačiau vis dėlto Tautų Sąjungos buvimas varžė šiek tiek agresorius ta prasme, kad jie nedrįsdavo išplėsti agresijos ligi pat galo. Agresijos auka, kad ir nukentėjusi, kad ir nepajėgusi atgauti savo teisių per Tautų Sąjungą, nebuvo ligi galo pasmaugta, ji bent teisės srity dar galėjo kalbėti. Tautų Sąjunga buvo savo rūšies tarptautinė tribūna, kurioje gerai malė žodžiais. Aišku, jog tuo malimu nieko neišspręsdavo, tačiau juo, lyg masažu, kiek sušvelnindavo agresorių aukų skausmus. Vis dėlto toks Tautų Sąjungos malimas visiškai demoralizavo agresorius. Ypatingą smūgį Tautų Sąjungai sudavė Vokiečių Reicho nacionalsocialistinis perversmas, kuris iškėlė bileteralinio tarpvalstybinio susitarimo šūkį. Smūgiu po smūgio Vokiečių Reichas ėmė griauti Tautų Sąjungos organizaciją, — juo toliau, juo griežčiau. Prie Hitlerio vokiečių prisidėjo ir italų fašistai. Etiopijos kare Tautų Sąjunga pamėgino pavartoti prieš agresorių sankcijas, tačiau tame jos žygyje nebuvo nei nuoširdumo, nei atvirumo. Sankcijos galų gale pakenkė pačiai Tautų Sąjungai. Tautų Sąjungos bejėgiškumą parodė ir Ispanijos pilietinis karas, kurį laimėjo gen. Franco, padedant vokiečiams ir italams. Tautų Sąjungą dar bandė favorizuoti Tarybų Sąjunga, tačiau ir tai nepadėjo. Lenkija, pradėdama bičiulystę su Vokietija, irgi nusisuko nuo Tautų Sąjungos ir prisidėjo prie bileteralinių sutarčių principo skelbimo.

LENKŲ ULTIMATUMAS LIETUVAI 1938 M. 1938 m. pavasarį, Lietuvai leidžiant savo konstituciją, Lietuvos, kaip nepriklausomos Valstybės, egzistencija jau buvo pasvirusi. Lenkams ėmus bičiuliautis su vokiečiais, pavojai Lietuvai padidėjo. Pradžioje Lietuva ėmė orientuotis į Prancūziją, norėdama sukurti Pabaltijo regionalinę sąjungą. Tačiau po Reino remilitarizacijos ir po Ispanijos pilietinio karo smarkiai sustiprėjo Vokietija. Lietuva, leisdama 1938 m. konstituciją, nesuprato savo padėties. Konstitucijoje buvo gražiai skambantis šūkis apie Lietuvos sostinę Vilniuje ir apie tai, kad niekam negali būti perleista jokia valstybės teritorijos dalis. Ir atsitiko taip, kad, veikiant 1938 m. konstitucijai, buvo atiduotas vokiečiams Klaipėdos kraštas ir užmegzti su Lenkais santykiai, faktiškai atsižadant Vilniaus.

Paskelbtas 1938 m. konstitucijos projektas turėjo įsigalioti per 3 mėnesius nuo jo paskelbimo dienos (1928 m. konstitucijos 104 str.). Kaip tik tuo metu, laukiant konstitucijos įsigaliojimo, įvyko Austrijos anšliusas. Tai buvo vienas iš pirmųjų pokarinės Europos santvarkos griovimo žingsnių. Europos hegemonijos savininkai tuo III-ojo Reicho žygiu piktinosi, o mažieji drebėjo. Austrijos anšliusas buvo puikios drąsos ir viliojančio veiklumo demonstracija. Šiuo užkrečiančiu pavyzdžiu susižavėjo Lenkija, kuri nutarė pabandyti pasekti Vokietijos kelius. Prie Lietuvos—Lenkijos demarkacijos linijos įvyko incidentas, kuris pats savaime negalėjo sudaryti casus belli. Tačiau Lenkijos užs. reikalų min. Bekui buvo reikalingas didelis triukšmas, didelės jėgos ir pakilimo efektas, Lietuvos pažeminimas. Pasirinkęs vokiečių—italų metodą, Bekas siekė Lietuvos kapituliacijos. 1938 m. kovo 18 d. su triukšmu buvo įteiktas Lietuvai griežtas ultimatumas su plačiais reikalavimais. Didesniam efektui į Lietuvos pasienį buvo koncentruojama Lenkijos kariuomenė; krašte buvo organizuojami mitingai su nedraugingais Lie-

tuvai šūkiais („Žygiuojam į Kauną“ ir pan.). Atrodė, jog vyksta sunkiosios artilerijos mobilizavimas musei užmušti. Ultimatumas greit buvo truputį sušvelnintas. Lietuvos vyriausybė kapituliavo...

Šis smūgis Lietuvai buvo labai skaudus. Per 20 mt. išlaikiusi savo nepriklausomybės ir suvereniteto tėzę, ji staiga gavo smūgį, kuris pakirto jos atsparumą. Tačiau šis pirmasis smūgis nebuvo atsitiktinis; antrasis smūgis turėjo Lietuvą kliūdyti iš Vokietijos pusės.

KLAIPĖDOS KRAŠTO CESIJA 1939 M. 1938 m. baigėsi autonominio Klaipėdos kr. Seimelio kadencija. Artinantis naujiems rinkimams, vokiečiai pareikalavo, kad Lietuva panaikintų Klaipėdos krašte karo padėtį, kuri nuolat (išskyrus kelis mėnesius 1926 m.) veikė visoj Lietuvoj. Esant karo padėčiai, teigė vokiečiai, rinkimai negalėsią būti laisvi. Lietuva karo padėtį Klaipėdos krašte panaikino. Nuo panaikinimo momento valdžia Klaipėdos krašte perėjo į vokiečių rankas jų vietinės nacionalsocialistų organizacijos, Neumann'o vadovaujamos, asmeny. Visi vietos valdžios organai pasidavė Neumann'o valdžiai ir pakluso jos įsakymams. Neumann'as Klaipėdos kr. įgyvendino Staatsfragment'ą, būtent tai, kas buvo 1932 m. pasmerkta Haagos Tribunole. Lietuvos Valstybė Klaipėdos reikaluose buvo bejėgė; Klaipėdos vokiečiai Lietuvą traktavo kaip svetimą valstybę, atvirai kalbėdami apie įsijungimą į Reichą. Klaipėdoj po Neumann'o sparnais ėmė veikti vietinė Lietuvos vyriausybės opozicija, kuri leido ir laikraštuką. Lietuvos vyriausybė visa tai buvo priversta toleruoti, nes ji buvo nepajėgi tai sudrausti. Rinkimai į Klaipėdos kr. Seimelį įvyko. Nežiūrint vokiškos propogandos gausumo, susipratęs lietuvių elementas nebuvo demoralizuotas, nes jis Seimelyje nustojo tik vieno atstovo. Klaipėdos kr. gubernatorius Direktorijos pirmininku paskyrė Bertulaitį, pilietį lietuviškos kilmės, bet aršų nacionalsocialistą. Netrukus Vokietijos vyriausybė pasikvietė į Berlyną Lietuvos užsienių reikalų ministerį ir pareiškė ultimatumą, kurį Lietuva priėmė (1939 m.).

Ši 1939 m. Lietuvos kapituliacija buvo dar skaudesnė, negu kapituliacija prieš Lenkus 1938 m. Lietuva neteko didelio miesto, savo įrengto uosto ir plačios pajūrio juostos. Teisiniu atžvilgiu ši Klaipėdos kr. cesija buvo agresijos, bet ne teisės faktas. Atiduodama Klaipėdą, Lietuva sulaužė tiek 1938 m. konstituciją (kurioj buvo pažymėta, kad niekam negali būti perleista jokia valstybės teritorijos dalis), tiek ir 1924 m. Paryžiaus Konvenciją, kurios 15 § buvo pasakyta, jog Klaipėdos teritorijos suvereniteto teisės ir jų vykdymas negali būti perleistos be signatarinių valstybių sutikimo. Tos signatarinės valstybės buvo, kaip žinome, Prancūzija, Anglija, Italija ir Japonija. Prieš Klaipėdos kr. cesiją tos valstybės neprotestavo (Italija ir Japonija gal būt ir nenorėjo protestuoti). Kadangi Klaipėdos kr. cesija įvyko žiauraus Čekoslovakijos dalinimo atmosferoje, tai Europa mažai į tai ir dėmesio teatkrepė. Pati Lietuva šį antrą skaudų smūgį pergyveno žymiai ramiau ne todėl, kad jis būtų mažiau skaudus, bet todėl, kad jis buvo nebe pirmas.

ANTRASIS IMPERIJALISTINIS KARAS. Apskritai šitie smūgiai Lietuvai buvo „memento mori“ — tai buvo mirties pavojaus signalas. Europos padangėj telkėsi vos tirštesni juodi debesys. Pagaliau atėjo eilė ir Lenkijai. Vokiečiai pareikalavo, kad lenkai atsižadėtų tam tikros hegemonijos Dancige. Lenkai, pamokyti čekoslovakų pavyzdžio, tuojau suprato, kad tai bus tik pradžia galutino Lenkijos žlugimo. Jie griebėsi sąjungos su prancūzais ir anglais ir ėmė ruoštis karui. *1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjo antrasis Imperijalistinis Karas.* Per 3 savaites Lenkija žlugo. 1939 m. rugsėjo 17 d., kai buvo palaužtas lenkų pasipriešinimas, lenkų valdomas gudų žemes okupavo Raudonoji tarybų Armija. Raudonosios Armijos žygis buvo motyvuotas ėjimu atstatyti pašlijusios tvarkos Vak. Gudijoj ir Vak. Ukrainoj. Drauge į Raudonosios Armijos rankas pateko ir Vilniaus sritys. Vak. Gudijoj ir Vak. Ukrainoj buvo suorganizuoti plebescitiniai seimai, per kuriuos gyventojai išreiškė savo norą įsijungti į Tarybų Gudiją ir Tarybų Ukrainą.

Karo pradžioje Lietuva buvo paskelbusi savo neutralitetą. Tačiau moderniniame kare, jei neutralitetas nėra paremtas jėga, jis yra vien fikcija. Mat, imperijalistiniai agresoriai yra linkę viską totališkai subordinuoti karui, atmesdami bet kokius neutralitetus.

Prisijungus lenkų valdomoms gudų ir ukrainų žemėms prie atitinkamų tarybinių respublikų, Tarybų Sąjunga pasikvietė ir Pabaltijo vyriausybių atstovus karinėms bazėms sudaryti ir sustiprinti. Sutartimi su Lietuva Tarybų Sąjunga perleido Lietuvai jos sostinę Vilnių su tam tikra sritimi. Ši Lietuvai perleista sritis, tiesa, nesutapo su ta teritorija, kuri buvo nustatyta 1920 m. liepos 12 d. Maskvos sutartimi, būtent, dalis Švenčionių, Lydos apskr. ir Ašmena bei Gardinas neįėjo į Lietuvai perleidžiamą sritį. Šiaip ar taip 1939.X.10 tapo realizuota Lietuvos rytų siena. 1939 m. spalių 28 ir 29 d. d. Vilnius ir jo sritys perėjo į Lietuvos rankas.

Tuo tarpu karas vyko toliau, vis labiau ryškėdamas savo imperijalistiniu charakteriu. Lietuva karo atžvilgiu nepersiorientavo. Paktas su Tarybų Sąjunga valdantiesiems buvo nepakenčiamas. Savo nuotaikų gelmėse valdantieji simpatizavo ar tai anglams — prancūzams ar tai vokiečiams, — žiūrint, kas iškildavo kaip laimėtojas. Buvo aišku, jog Lietuvos valdantieji pereis į Tarybų Sąjungos priešų pusę. Juo labiau, kad kaž kas buvo ruošiama prieš Tarybų Sąjungą. Tarybų Sąjunga, kuri padėtį visą laiką stebėjo, 1940 m. pavasarį nutarė nustatyti aiškumą, nebenorėdama ilgiau toleruoti dviprasmiškumo padėties. Pradžioj buvo tartasi, pagaliau Tarybų Sąjunga kategoringai pareikalavo pakeisti Pabaltijo kraštuose valdžių sąstatą. Tam rei-

kalavimui patikrinti 1940 m. birželio mėn. 15 d. buvo įvesti į Pabaltijį žymesni Raudonosios Armijos kiekiai. Lietuvos vyriausybė Tarybų Sąjungos reikalavimus priėmė, tačiau naktį iš birželio 15 į 16 Respublikos Prezidentas Ant. Smetona išvyko į užsienį. Pagal 1938 m. konstituciją, nesant Resp. Prezidento, valdžios konstrukcijoj lieka tuštuma. Resp. Prezidento pabėgimas esamomis sąlygomis grėsė visos valstybės struktūros pavertimu į griuvėsius. Jei Lietuva nevirto palaida teritorija, kaip kad buvo atsitikę Gudijoj, tai tik dėlto, kad Tarybų Sąjunga nenorėjo iš to pabėgimo padaryti Lietuvai žalingų išvadų, ir dėlto, kad naujieji protarybiniai veiksniai pasistengė išlaikyti valdžios tęstinumą. Buvo interpretuojama, kad esą šiomis sąlygomis R. Prezidento išvykimas į užsienį prilygsta atsistatydinimui ir todėl pagal veikusios konstitucijos 72 str. R. Prezidento pareigas perėmė Ministras Pirmininkas A. Merkys, kuris netrukus, turėdamas pagal Tarybų Sąjungos reikalavimus pats atsistatydinti, naujuoju Ministru Pirmininku paskyrė J. Paleckį, pavesdamas jam sudaryti naują Ministrų Tarybą. Naujoji Vyriausybė buvo pavadinta Liaudies Vyriausybe. A. Merkiui pasitraukus, J. Paleckis perėmė R. Prezidento pareigas, o Ministru Pirmininku pasiliko Ministro Pirmininko pavaduotojas V. Krėvė-Mickevičius.

Tarybinės santvarkos įvedimas Lietuvoj

Birželio mėn. įvykiai buvo tokie stiprūs, jog jie sudarė tikrą perversmą Lietuvos gyvenime. Šio perversmo kryptis turėjo orientuotis į Tarybų Sąjungą. Tai buvo nuosekli logika, kuri veikė ir keitė teisinį status. Teisinė konstitucija turėjo derintis prie socialinės konstitucijos, kuri kristalizavosi liaudies nuotaikų gelmėse. Senoji 1938 m. konstitucija buvo stengiamasi interpretuoti pagal naujas sąlygas, o jei kurie jos nuostatai nebuvo galima išinterpretuoti, tai jie buvo rekonstruojami naujais konstitucinias precedentais. Tuojau buvo paleisti politiniai kaliniai, uždaryta tautininkų partija, legalizuota komunistų partija, paleistas Seimas, išvalytas valstybės aparatas, nacionalizuota žemė, stambioji pramonė ir prekyba, bankai ir t.t. Pagaliau 1940 m. liepos 5 d. paskelbti rinkimai į Liaudies Seimą. Buvo panaikintas proporcinis atstovavimas, įvedant mažoritarinę rinkimų sistemą, kuri labiau atitinka socialistinei demokratijai. Mažoritarinė sistema, kaip žinoma, gali būti vienvardinė arba sąrašų, be to, su panasažu ir be panašažo. Liaudies Seimo rinkimai buvo organizuojami pagal mažoritarinę sąrašų sistemą su panasažu. Rinkiminė iniciatyva buvo parkelta iš vietos savivaldybių į darbo žmonių organizacijas, faktiškai — į kompartijos kontroliuojamas organizacijas. Balsavimas, renkant pasiūlytus kandidatus, buvo visuotinis, lygus, tiesioginis ir slaptas. Nežiūrint į tai, jog Lietuvos ekonominis pagrindas tuomet dar buvo ryškiai kapitalistinis, tačiau nebuvo sukurta jokių teisinių proletariato diktatūros institutų ir rinkimų atžvilgiu nepadaryta jokių buržuazijos apręžimų. Tai, žinoma, buvo įmanoma tik vadovaujant kompartijai ir esant glaudžiame kontakte su tarybiniais veiksniais.

Rinkimai į Liaudies Seimą buvo pravesti nepaprastu tempu. Jie įvyko liepos 16 d., o jau liepos 21 d. naujai išrinktasis Liaudies Seimas susirinko į posėdį. Liaudies Seimas nutarė įvesti Lietuvoj tarybinę santvarką, *paskelbdamas Lietuvą Tarybų Socialistine Respublika, ir įsijungti į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos sąstatą.* Rugpiūčio 3 d. TSRS Aukščiausioji Taryba patenkino LTSR delegacijos prašymą ir priėmė Lietuvos TSR į TSRS sąstatą sąjunginės lygiateisės respublikos titulu. Tame TSRS Aukščiausios Tarybos posėdy Gudijos TSR pareiškė atsižadanti Lietuvos TSR naudai tų Vak. Gudijos sričių, kurios apgyventos lietuvių. Gudijos TSR tai pareiškus, TSRS Aukščiausioji Taryba sankcionavo šitą teritorijos perleidimą, tuo pačiu atiduodama Lietuvos TSR žiniai lietuviškas Švenčionių žemes ligi Tverečiaus ir Adutiškio imtinai, be to, Ašmenos apskrities vakarų sritį ligi Mažosios Beržūnos upės, Marcinkonių ir Druskininkų apylinkes senonoj Gardino apskrity. Tuo būdu buvo galutinai sujungtos etnoglafinės lietuvių apgyventos žemės. Už LTSR ribų liko tik atskiros lietuvių salelės (Seinų, Punsko sritys, į Vokiečių Reichą įjungtos Tilžės, Ragainės sritys...).

1940 m. rugpiūčio mėn. 25 d. Liaudies Seimas priėmė LTSR konstituciją ir pats pasivadino LTSR Laikinąja Aukščiausiąja Taryba (žiūr. 1940.X.10 „Vyriausybės Žinių" 730 nr.). Taip pat buvo sudaryta LTSR L. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas ir LTSR Liaudies Komisarų Taryba (LKT). Be to, nutarta ligi 1941.V.1 perkelti vyriausybės centro įstaigas į LTSR sostinę Vilnių.

Lietuvos TSR 1940 m. konstitucija

LTSR konstitucija, kaip ir kitų tarybinių socialistinių respublikų konstitucijos, yra pagrįsta TSRS 1936 m. konstitucijos (vad. Stalino konstitucijos) principais. LTSR konstitucija susideda iš 11 skyrių: I—Visuomenės santvarka, II—Valstybės santvarka, III—LTSR aukščiausieji valstybinės valdžios organai, IV — LTSR Valstybinio valdymo organai. V — Vietiniai valstybinės valdžios organai, VI — LTSR biudžetas, VII — Teismas ir Prokuratūra. VIII — Pagrindinės piliečių teisės ir pareigos, IX — Rinkimų sistema, X — Valstybinis ženklas, vėliava, sostinė, XI — Konstitucijai keisti tvarka.

TARYBINĖS FEDERACIJOS ESMĖ. Pažinti sąjunginės respublikos konstitucijai visų pirma reikia pažinti pačio to junginio konstitucinius principus, suprasti santykį, kuris buvo užmegztas tarp Lietuvos TSR ir kitų sąjunginių respublikų TSR Sąjungoje. Kitaip tariant, LTSR konstituciją tenka analizuoti santyky su TSRS konstitucija, nustatant LTSR į TSR Sąjungą įsijungimo konstitucinį pobūdį.

LTSR yra sąjunginė respublika, betarpiškas TSRS narys. LTSR viena šešiolikos Tarybų socialistinių Respublikų, kurios drauge sudaro TSRS. Teisiškai LTSR įsijungimas į TSRS buvo atliktas LTSR iniciatyviniu noru, nutarimu Liaudies Seimo, kuris buvo sui generis Steigiamasis Seimas. Šis įsijungimas konstitucionalizuojamas LTSR konstitucijos 13 str., kur pasakyta, jog „...Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika laisvu noru susijungė su lygiateisėmis Tarybų Socialistinėmis Respublikomis: Rusijos TFSR, Ukrainos TSR, Gudijos TSR, Azerbaidžano TSR, Gruzijos TSR, Armėnijos TSR, Turkmėnijos TSR, Uzbekijos TSR, Tadžikijos TSR, Kazachijos TSR, Kirgizijos TSR, Karelijos-Suomijos TSR, Moldavijos TSR, Latvijos TSR, Estijos TSR į sąjunginę valstybę — Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą...". Tuo būdu įvyksta lyg naujos Sąjungos įkūrimas. Tatai konstitucionalizuoja ir užfiksuoja suverėninį LTSR (ir kiekvienos kitos TSR) pobūdį ir drauge užfiksuoja išvestinį, iš kiekvienos respublikos su kitomis respublikomis sutarties sekantį TSR Sąjungos pobūdį. TSR Sąjunga yra laisvos visų TSR konsolidacijos vaisius. Lietuvos TSR įsijungdama į TSRS, nepretenduoja ir negali pretenduoti į privilegijuotą padėtį TSR Sąjungoje kitų TSR Respublikų atžvilgiu; antra vertus, jokia kita TSR negali turėti hegemonijos LTSR atžvilgiu. TS Respublikų tarpe yra tik chronologiškas prioritetas, paremtas ankstyvesniu ar vėlyvesniu tam tikros TSR atsiradimu. Tuo būdu LTSR į TSRS įsijungė kaip lygiateisė respublika, tačiau ir be jokio prioriteto kitų TSR atžvilgiu. Tad įvairios profanų kalbos, esą, Lietuvos TSR ir kitos respublikos įsijungusios į Rusiją priklausomybės pagrindu, yra melas ir pikta herezija. LTSR yra viena iš 16 lygiateisių TSRS narių, kurie tarp savęs yra susijungę ir įsijungę į TSRS. LTSR, einant jos konstitucijos 13 str., ne iš karto įsijungė į TSRS, bet atskirai susijungė su kiekviena TSR ir išnaujo sudarė TSR Sąjungą. Be abejo, TSRS negali būti laikoma Rusija senosios teritorinės imperinės Rusijos prasme. Jei taip laikyti, tai į TSRS negalėtų įsijungti tie kraštai, kurie nepriklausė senajai Rusijai. Toks supratimas atbaidytų kitus kraštus nuo TSRS. Tuo tarpu TSRS idėja yra apimti visą proletarinės revoliucijos pasaulį. TSRS yra žmonijos Internacionalas, bet ne Rusija.

LTSR konstitucijos 13 str., kaip matėm, sako, kad „...LTSR laisvu noru susijungė su lygiateisėmis Tarybų Socialistinėmis Respublikomis... į sąjunginę valstybę...". Toji sąjunginė valstybė (čia labiau tiktų terminas „jungtinė valstybė") — tai Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga. Reikia pabrėžti, jog tarybinės federacijos konstrukcija kiek nutolsta nuo klasikinės federacijos konstrukcijos ir todėl čia netinka klasikiniai terminai „Staatenbund" ir „Bundesstaat". TSRS yra „Staatenbund" kiek ji nepaveržia sąjunginių respublikų suvereniteto, tačiau tam tikroj srity ji virsta „Bundesstaat". Tad TSR Sąjungoje yra ryškus ir federacinis („Bundesstaat") ir konfederacinis („Staatenbund") elementai. Federacijoj jungtinė valstybė pati pasisavina atributyvinę kompetenciją, tuo tarpu konfederacijoj jungtinė valstybė turi tokią atributyvinę kompetenciją, kokią ji gauna iš partikuliarinių valstybių — konfederacijos narių.

Konfederacijos elementai TSRS reiškiasi keturiuose atvejuose. Pirmiausia — TSRS kilmė iš sutarties tarp atskirų partikuliarinių respublikų. TSRS kompetencija yra atributyvinė kompetencija, tačiau čia yra nukrypimas nuo konfederacijos tame, kad TSRS atributyvinė kompetencija yra jos pačios sau užtikrinta (kaip aiškėja iš TSRS konstitucijos 14 str.). Vis dėlto, kaip aiškėja iš LTSR konstitucijos 13 str. 2 abzaco, Lietuvos TSR užtikrina TSR Sąjungai jos aukščiausių valdžios organų ir valstybinio valdymo organų asmenyje, teises, nustatytas TSRS konstitucijos 14-ojo straipsnio. Tuo būdu išeina, jog TSRS ne savo ponaujančiu titulu pasiėmė TSRS konstitucijos 14 str. nužymėtą kompetenciją, bet LTSR (ir kitų TSR) tos kompetencijos užtikrinimo titulu. Tad TSRS atributyvinė kompetencija yra išvestinė, užtikrinta jai atskirų respublikų. Tai yra antras TSRS konfederacijos momentas.

Be šių konfederacinio pobūdžio momentų (TSR Sąjungos kilimas iš sutarties ir suvereninis partikuliarinių respublikų užtikrinimas TSR Sąjungai atributyvinės kompetencijos) yra dar bent du konfederaciniai momentai, kurie išsaugoja sąjunginių respublikų suverenumo konstrukciją. Vienas iš jų yra LTSR (ir kiekvienos kitos TSR) rezervuojama sau teisė laisvai išeiti iš TSRS (LTSR konst. 15 str.). Šis rezervas yra labai reikšmingas, nes jis stilizuoja visą tarybinę konstituciją partikuliarinių narių (sąjunginių respublikų) suverenumo ir tautų laisvės kryptimi. Kai kurie yra linkę manyti, jog ši teisė išstoti iš TSRS yra tik nudum jus. Tačiau esmėje ši nuomonė nėra pagrįsta. Žinoma, jei šia teise panorėtų pasinaudoti kontrevoliuciniai elementai, tai jiems ši teisė tikrai būtų nudum jus, nes socialistinė valstybė, kuri yra revoliucinė, negali pataikauti kontrevoliuciniams gaivalams. Visos tarybinėj konstitucijoj užfiksuotos teisės (tak ir atskirų respublikų teisė išeiti iš TSRS) yra sukonstruotos revoliucijos tikslams. Gali būti tik klausimas, kokiu būdu ši teisė galėtų būti naudojama, jei jos naudojimas patarnautų revoliucijos tikslams. Šiuo metu sunku įsivaizduoti, kad naudojimasis šia

teise patarnautų revoliucijai, tačiau kitomis sąlygomis gal būt ta teisė galėtų būti panaudojama ir revoliucijos tikslams. Šiaip ar taip ši teisė sudaro labai ryškų konfederacinį momentą.

Pagaliau ketvirtas konfederacinis momentas yra tas, kad TSR Sąjungoje kiekviena Sąjunginė respublika laisvai disponuoja savo teritoriją. LTSR konstitucijoj tai užfiksuota 16 str.: „Lietuvos TSR teritorija negali būti keičiama be Lietuvos TSR sutikimo". Tuo būdu TSR Sąjungoje nėra ir negali būti jokio organo, kuris be atitinkamos respublikos sutikimo įjungtų ar išjungtų ką nors iš jos teritorijos.

Su šiais 4 konfederacinio pobūdžio rezervais TSRS konstrukcija šiaip jau yra federacinė.

VISUOMENĖS SANTVARKA. Visuomenės santvarką apibudina I-asis konstitucijos skyrius. Valstybė nusakoma, kaip socialistinė darbininkų ir valstiečių valstybė. Tuo būdu ši valstybė yra sui generis valstybė, skirtinga nuo kapitalistinių valstybių.

Politinį valstybės pagrindą sudaro darbo žmonių atstovų tarybos, įsigalėjusios nuvertus dvarininkų ir kapitalistų valdžią ir įkūrus proletariato diktatūrą. Tai tiesioginė socialistinė demokratija, žymiai skirtinga nuo buržuazinės demokratijos.

Ekonominį tarybinės valstybės pagrindą sudaro a) socialistinė ūkio sistema ir b) socialistinė gamybos priemonių nuosavybė. Ekonominis pagrindas sukurtas pačios socialistinės valstybės, likvidavus kapitalistinę ūkio sistemą, panaikinus gamybinių įrankių bei priemonių privatinę nuosavybę stambiose pramonės įmonėse ir nacionalizavus tas įmones, bankus, transportą ir ryšių priemones, siekiant panaikinti žmogaus eksploatavimą žmogui ir sukurti socialistinę visuomenę. Socialistinė gamybos įrankių bei priemonių nuosavybė sukurta išėmus iš atskirų asmenų patrimoniumo (patrimonium — tai turto visuma, įeinanti į asmenybę) tą turtą, kuris yra būtinas naujiems turtams gaminti ir pritaikyti piliečių reikalams ir kuris todėl yra aiškiai visuomeninio pobūdžio. Šio turto laikymas atskirų privatinių laimingų žmonių patrimoniume yra visuomenės pavergimas tų asmenų naudai. Privatinės nuosavybės režime turtų savininkas jais valdo visuomenę ir išnaudoja tuos, kurie, patys tų turtų neturėdami, savo darbu didina turtingųjų turtus, gaudami už tai tik atlyginimą.

Yra dvi *socialistinės nuosavybės* formos: valstybinės nuosavybės forma (visos liaudies turtas) arba kooperatyvinės nuosavybės forma. TSRS konstitucijoj antroji forma apibrėžta kaip kooperatyvinės-kolektyvinės ūkinės nuosavybės forma, tuo tarpu LTSR konstitucijoj „kolektyvinės ūkinės" nepaminėta. Tačiau esmėje tatai skirtumo nesudaro, nes kolektyviniai ūkiai yra tik atskira kooperacijos rūšis. Tad LTSR konstitucija kolektyviniams ūkiams kelio neužkerta.

Į valstybinę nuosavybę konstitucija išskiria visą eilę turtų kategorijų: žemę, jos gelmes, vandenis, miškus, gamyklas (LTSR konstitucija — stambiąsias gamyklas), fabrikus, kasyklas, rūdynus, geležinkelius, vandens ir oro transportą, bankus, ryšių priemones, valstybės suorganizuotas stambias žemės ūkio įmones (tarybinius ūkius, mašinų traktorių stotis ir pan.), tai pat savivaldybines įmones ir pagrindinį būstų fondą (LTSR konstitucija — stambius namus) miestuose ir pramonės vietovėse. Į kooperatyvinę (event. kolektyviniai ūkinę) nuosavybę tarybinė konstitucija išskiria kooperatyvinių organizacijų (event. kolektyvinių ūkių) visuomenines įmones su jų gyvu ir negyvu inventorium, kooperatyvinių organizacijų gaminamąją produkciją, taip pat jų visuomeninius trobesius.

Šalia socialistinės ūkio sistemos tiek LTSR, tiek ir TSRS yra leidžiama funkcionuoti ir *privatiniam ūkiui*, kuriame ūkiška veikla siekia įmoniško pelno. LTSR privatinis ūkis, kurį leidžia konstitucija, yra privatinis pavienių valstiečių, amatininkų ir naminių gamintojų ūkis ir smulkios privatinės pramonės bei prekybinės įmonės įstatymo nustatytose ribose. Kadangi privatinis valstiečių ūkis yra žemės ūkis, kuris yra reikalingas žemės, o žemė yra valstybės nuosavybė, tai konstitucija valstiečių naudai jų privatinio ūkio reikalams leidžia jiems naudotis žeme, užimama jų ūkių.

Jei palyginsim LTSR ir TSRS konstitucijas ekonominio pagrindo žvilgsniu, tai pastebėsim įdomų skirtumą. Visų pirma LTSR konstitucijoj valstybinės nuosavybės sąraše gamyklos paminėtos tik stambiosios, tuo būdu smulkios gamyklos gali pasilikti privatinėje nuosavybėje, tuo tarpu TSRS konstitucijoj į valstybinę nuosavybę išskirtos visos gamyklos. Be to, TSRS konstitucija į privatinio ūkio sektorių įskaito tik smulkų privatinį valstiečių ir amatininkų ūkį, tuo tarpu LTSR konstitucija numato tokias penkias kategorijas: pavienių valstiečių, amatininkų, naminių gamintojų ūkis, smulkios pramonės ir smulkios prekybinės įmonės. LTSR konstitucija, be to, nestato šioms privatinio ūkio kategorijoms sąlygos nesinaudoti svetimu samdomu darbu. Reikia manyti, jog Lietuvos privatinio ūkio sektorius bus keičiamas socialistinės ūkio sistemos kryptimi, nes nuolaidos privatinio ūkio sektoriui yra laikinojo—pereinamojo—pobūdžio. Šios nuolaidos — tai sui generis Nepas. Tolimesnė evoliucija turės siaurinti privatinio ūkio sektoriaus ribas. Bent kai kurioms tų privatinio ūkio kategorijų ribos jau yra nustatytos: žemės ūkiams—hektarų skaičiumi, pramonės įmonėms—darbininkų skaičiumi, patalpoms — jų ploto kvadratūra. Pagal esamas normas LTSR privatinio ūkio sektoriuje yra neišvengiamas ir samdomas darbas, nes, pv. 30 ha ūkyje, išskyrus tik labai gausias valstiečių šeimas, teks naudotis samdomu darbu. Taip pat ir namai miestuose,

kad ir nedideli, gali būti išnuomojami pelnui gauti. Tad LTSR yra paliktas toks privatinis ūkio sektorius, kuriame kapitalizmo daigas yra ryškus ir gyvas. Tuo tarpu TSRS paliktas tik privatinis ūkis, neprileidžiant kapitalistinio ūkio, nors ir privatinis asmeninis ūkis, neapimdamas samdomo darbo ir todėl nebūdamas kapitalistinis, vis dėlto yra linkęs į kapitalizmą. Skirtumas tarp LTSR ir TSRS privatinio ūkio sektoriuje yra labai ryškus ypač žemės ūkio srityje. LTSR privatus valstiečių ūkis beveik visas (apie 100%), išskyrus tik tarybinius ūkius, mašinų — traktorių stotis (MTS), prieglaudas ir pan., įeina į privatinio ūkio sektorių, tuo tarpu TSRS kolektyviniai ūkinė sistema apima apie 98%, o privatus ūkis tik 2—3% viso apsėjamo ploto.

TSRS yra dar viena ūkinė sritis, kuri neįtraukta į privatinio ūkio sektorių ir kurios nėra numatyta LTSR konstitucijoj, — tai *atskirų kolektyvinių ūkių kiemų ūkis*. Kiekvienas kolektyvinio ūkio kiemas savo reikalams turi prie sodybos nedidelį žemės sklypą, kuris neįeina į kolektyvinį ūkį ir kuriame kolektyvinio ūkio kiemas gali vesti savo individualinį ūkį. Tai yra a) nedidelis, b) prie sodybos, c) paremtas asmeniniu darbu žemės sklypas. Šis ūkis apima gyvenamąjį namą, produktyvius gyvulius, paukščius ir smulkų žemės ūkio inventorių— pagal žemės ūkio artelės įstatus. Tasai ūkis turi būti tik pagalbinis. Tačiau abejotina, ar jį galima laikyti privatinio sektoriaus ūkiu, nes jis pagrįstas ne turtu, kaip gamybos priemonių, nuosavybe, tačiau suvartojama asmenine nuosavybe, kuri neturi jokio socialinio pobūdžio. Į privatinio ūkio sektorių mes išskiriame tokį ūkį, kuris turi įmoninę formą, kuris įsijungia į judėjimą, į apyvartą. Tokiame kolektyvinio ūkio kiemo pagalbiniame ūkyje įmoninė apyvarta neprileidžiama, nes nei gyv. namas, nei produktyvieji gyvuliai bei paukščiai čia negali būti priemonė naujiems socialinio pobūdžio turtams gaminti. Šiek tiek abejonių kelia tik ūkio inventorius, kuris minimas tik LTSR konstitucijoj. Kadangi pagal LTSR konstituciją, kaip žinome, į privatinio ūkio sektorių įeina ir smulki pramonė bei prekyba ir smulkus žemės ūkis, tai gal čia turima galvoj smulkaus žemės ūkio, pramonės bei prekybos ūkio inventorius? Tokiu atveju toks ūkio inventorius įeitų jau į privatinio ūkio sektorių. Tačiau reikia manyti, kad čia yra netikslus išsireiškimas, atsiradęs verčiant į lietuvių kalbą TSRS konstitucijos atitinkamą vietą (LTSR ir TSRS konstitucijos 10 str. visiškai sutampa, išskyrus LTSR konstitucijoj „ūkio inventorių" ir TSRS konstitucijoj „namų ūkio daiktus"). Tuo būdu pagalbinis namų ūkis ir to ūkio apyvokos daiktai sudaro asmeninę nuosavybę ir neįeina į privatinio ūkio sektorių, nes tai nėra socialinio pobūdžio ūkis, gaminąs apyvartai.

Privatinio ūkio sektorius LTSR yra žymiai platesnis, negu TSRS, tiek savo apimtimi (ypač agrarinėj srity), tiek ir savo kapitalizmo daigais su aiškiu kapitalistiniu išnaudojimu. Galimas dalykas, jog ir kitose TSRS respublikose toleruojamas svetimo darbo išnaudojimas pelnui gauti, tačiau tokiu atveju ten tik toleruojama, o LTSR tai yra konstitucinė tezė.

Tačiau yra natūrali tendencija tą kapitalizmo daigą šalinti. Konstitucinės tezės yra tiktai pasiektojo status quo užantspaudavimas, bet ne konstitucinė garantija prieš įstatymą. Įstatymo keliu tai visuomet gali būti priartinta prie asmeniniu darbu pagrįstos sistemos ribų, kaip yra TSRS. Lygiai taip pat nėra jokių konstitucinių suvaržymų ūkių kolektyvizacijai LTSR. Reikia manyti, kad evolicija ir eis ta kryptimi. Pagal TSRS konstituciją kolektyvinių ūkių užimamoji žemė užtvirtinama jiems naudotis nemokamai ir neribotam laikui, t. y. amžinai. Tuo tarpu pagal LTSR konstituciją žemė, užimama valstiečių ūkių, užtvirtinama jiems naudotis nemokamai ir neribotam laikui; sąvoka „neribotam laikui" LTSR konstitucijoj jau neinterpretuojama, kaip „amžinai". Tenka manyti, kad skirtumas čia yra ne atsitiktinis, bet racionalus. LTSR individualinis ūkis yra laikinasis, pareinamasis, todėl ir „neribotam laikui" čia nereiškia „amžinai", bet reiškia, kad naudojimosi terminas nenustatytas. TSR Sąjungoje, kur socializmo tikslas jau pasiektas, termino iš viso negali būti.

Atsižvelgiant į tai, kad sąjunginės respublikos konstitucija yra subordinuota Sąjungos konstitucijai, gali kilti klausimas, ar yra federališkai konstitucingi tie LTSR konstitucijos nuostatai, kurie papildo privatinio ūkio sektorių tais elementais, kurių nėra numatyta TSRS konstitucijoj. Tačiau privatinio ūkio sektoriaus tam tikras praplėtimas Lietuvos TSR netenka laikyti nekonstitucingu dalyku. Svarbu yra ekonominis pagrindas — socialistinė ūkio sistema, kuri tiek LTSR, tiek TSRS konstitucijoj yra tais pačiais niuansais užfiksuota. Privatinio ūkio sektoriaus praplėtimas LTSR remiasi vietiniais krašto ypatumais, kuriuos pabrėžti leidžia pati TSRS konstitucija (16 str.). Pagaliau konstitucijų suderinamumo kontrolė pavesta TSRS aukščiausiesiems valstybės valdžios organams — TSRS Aukščiausiajai Tarybai ir jos Prezidiumui, kurie galėtų patikrinti a posteriori. O ištikrųjų ta kontrolė a posteriori nėra aktuali, nes aukščiausieji valstybinės valdžios organai yra vadovybėje kompartijos, kuri viska sankcijonuoja a priori. Tokiu būdu sankcija a priori pašalina reikalą sankcijos a posteriori.

Tarybinė konstitucija didelės reikšmės skiria ir valstybiniam liaudies ūkio planui, rūpinantis padidinti visuomenės turtą, nuolat kelti materialinį ir kultūrinį darbo žmonių lygį, stiprinti TSRS nepriklausomybę ir tvirtinti jos gynybinį pajėgumą.

Pereinamojoj socializmo laikotarpio santvarkoj konstitucija užfiksuoja principą: „Iš kiekvieno pagal jo gabumus, kiekvienam — pagal jo darbą". Šis principas sutvirtinamas devizu: „Kas nedirba, tas nevalgo". Socializmo principas „Iš kiekvieno pagal jo gabumus, kiekvienam —

pagal jo darbą" komunistinėj visuomenėj pakeičiamas principu: „Iš kiekvieno pagal jo sugebėjimus, kiekvienam — pagal jo pareikalavimus". Komunistinėj visuomenėj tuo būdu kiekvienas turi tiek, kiek jam reikia. Be abejo, tai yra rojus, kuris anksčiau buvo žadamas tik po mirties. Komunistinėj visuomenėj tas rojus iš dangaus perkeliamas į žemę. Jo sukūrimo sąlygos yra dvi: a) aistringas (sportiškas) darbo pamėgimas ir b) aukštas visuomeniškumas. Socialistinio laikotarpio, kuris ruošia kelią į komunizmą, uždavinys — sudaryti šias sąlygas.

FEDERACIJOS ŽYMĖS TARYBINĖJ KONSTITUCINĖJ KONSTRUKCIJOJ. Be tų konfederacinių momentų, kuriuos mes jau išžiūrėjome, tarybinė TSRS konstrukcija šiaip jau yra federacinė. Tačiau be paminėtų konfederacinių žymių yra dar šios: 1. Kiekviena sąjunginė respublika (taigi ir LTSR) pati nustato sau konstituciją, kuri subordinuojama federacijai. 2. Respublikinė konstitucija nėra Sąjungos aukščiausiųjų valstybės valdžios organų a priori tvirtinama, bet yra jų prižiūrima a posteriori. Žinoma, respublikinė konstitucija negali keisti santvarkos pagrindų, tačiau ji gali atitikti vietines savybes, išplaukiančias iš vietinės ekonomikos ir administracinio padalinimo. Aiškus dalykas, kad nukrypimas gali tarnauti tik bendram revoliucinės valstybės tikslui ir siekimams. Čia lemia ne tiek federacinis konstitucijos autoritetas, kiek revoliucinio tikslingumo reikalas. Lankstumas čia esti didesnis, negu galėtų būti klasikinėj federacijoj.

Mes matėm, kad jungtinės valstybės kompentencija yra atributyvinė, o sąjunginių respublikų — bendroji. Abi konstitucijos (tiek federalinė — Sąjungos, tiek sąjunginė — atskirų respublikų) pareiškia, kad už Sąjungos atributyvinės kompetencijos ribų kiekviena sąjunginė respublika valstybinę valdžią vykdo savarankiškai (LTSR konstitucija dar prideda „...visiškai išlaikydama savo suverenines teises"). Tai reiškia, kad sąjunginės respublikos kompetencijoj yra visa, kas neįeina į Sąjungos kompetenciją. Tuo būdu sąjunginės respublikos kompetencija yra bendroji, nors ji, be abejo, gali būti neplati. Tiesa, LTSR konstitucijos 19 str. išvardyja tai, kas įeina į bendrąją LTSR kompetenciją, tačiau tas išvardyjimas yra nereikalingas, nes aišku, jog visa tai, kas neįeina į TSRS kompetenciją (pagal TSRS konstitucijos 14 str.), įeina į LTSR kompetenciją. Jei vis dėlto ta kompetencija yra išvardyjama, tai šitai tenka laikyti tik pavyzdiniu nurodymu, bet ne užbaigtu kompetencijos dalykų sąrašu.

Reikia pastebėti, kad kompetencijos paskirstymas tarp dviejų organų dviem atributyvinėmis kompetencijomis yra nepraktiškas ir teisiškai pavojingas. Žinoma, teoretiškai būtų viskas tvarkoj, jei sudėjus abi atributyvines kompetencijas gautųsi visa tai, kas turi būti apimta. Tačiau praktiškai tai neįmanoma. Jei kuris dalykas pasirodytų esąs nei į vieną, nei į antrą sąrašą neįtrauktas, tai susidarytų neaiškumų ir pavojaus kurį dalyką netiksliai išspręsti.

Sąjunginių respublikų *pilietybė* sutampa su sąjungos pilietybe. Tai reiškia, jog jei kas yra LTSR pilietis, tai tas yra ir TSRS pilietis; kiekvienas TSRS pilietis yra kurios nors sąjunginės respublikos pilietis. Tuo būdu elementarinė pilietybė yra respublikinė pilietybė, o Sąjungos pilietybė yra išvestinė; tačiau būdama išvestinė, Sąjungos pilietybė pasilieka vieninga, t. y., kiekvienos respublikos pilietis pagal neskaldomumo principą naudojasi piliečio teisėmis kiekvienoje kitoje respublikoje. LTSR konstitucijoj tai užfiksuota 18 str.: „...Visų kitų sąjunginių respublikų piliečiai naudojasi Lietuvos TSR teritorijoje vienodomis teisėmis su Lietuvos TSR piliečiais". Nežiūrint į tai, kad Sąjungos pilietybė yra išvestinė, legislacija pilietybės reikalais yra pavesta Sąjungos atributyvinei kompetencijai; sąjunginė respublika gali suteikti tik sąjunginės respublikos pilietybės teises.

Ryškus klasikinės federacijos bruožas yra tas, kad tarybinėj konstitucijoj *atskiros respublikos dalyvauja centro valdžioj* per tam tikrus organus. TSRS toks organas yra TSRS Aukščiausioji Taryba, kurioj yra dveji rūmai: unitariniai (Sąjungos Taryba) ir federaliniai (Tautų Taryba). Tautų Taryboj dalyvauja ne tik sąjunginės respublikos, bet ir tam tikri žemesni vienetai, kurie nėra betarpiški Sąjungos nariai. Tai tam tikri tautiškai — teritoriniai vienetai sąjunginių respublikų sąstate — autonominės respublikos, autonominės sritys ir tautinės apygardos. Autonominės respublikos yra politiniai vienetai sąjunginėj respublikoj. Autonominės sritys yra jau daugiau administracinio pobūdžio vienetai, ne politiniai vienetai, tačiau jie dalyvauja Tautų Taryboj. Taip pat Tautų Taryboj dalyvauja ir tautinės apygardos, kurios irgi yra tik administraciniai vienetai. Apskritai šie vienetai, išskyrus autonomines respublikas, neturi jokios politinės valdžios, jie nesteigia TSRS Sąjungos, kaip kad steigia sąjunginės respublikos, jie neturi teisės išeiti iš TSRS. Tačiau, dalyvaudami federacijos centro valdžioj, jie yra federacijos nariai savo titulu. Šitai jiems suteikia politinio pobūdžio, ir todėl šia prasme jie tampa pusiau politiniai vienetai.

Dalyvavimas Tautų Taryboj ne tik sąjunginių respublikų, bet ir žemesnių vienetų sudaro tam tikrą nukrypimą nuo klasikinės federacijos konstrukcijos, tačiau TSRS tai padaryta tautinės politikos sumetimais. Tais sumetimais kiekvienai tautai ar tautelei suteikta teritorinė organizacija. Kadangi ne visos tautos yra lygiai pajėgios ir ne visos vienodai lokalizuotos, tai yra sudarytos keturių laipsnių kategorijos (sąjunginė respublika, autonominė respublika, autonominė sritis ir tautinė apygarda). Visų tų kategorijų vienetai skirtingomis normomis dalyvauja centro valdžioj, t. y., kiekvienos kategorijos nariai (vienetai tos pačios kategorijos) centro valdžioj dalyvauja paritetiškai, tuo tarpu tarp atskirų kategorijų narių (tarp vienetų skirtingų

kategorijų) pariteto nėra. Sąjunginė respublika Tautų Taryboj dalyvauja siųsdama 25 mandatus (nežiūrint, ar tai bus, pv., Estijos TSR ar Rusijos TFSR), autonominė respublika — 11 mandatų, autonominė sritis — 5 mandatus, tautinė apygarda — 1 mandatą. Kadangi LTSR yra visiškai vienlypė, tai be savo 25 atstovų (kaip nuo sąjunginės respublikos) ji jokių kitų atstovų į TSRS Aukščiausios Tarybos Tautų Tarybą nesiunčia.

LTSR VALDŽIOS ORGANIZACIJA. Valdžios organizacija yra bendra visoms TS Respublikoms. Yra tik skirtingų formos atžvilgiu organizacinių niuansų. 1936 m. TSRS konstitucija (vad. Stalino Konstitucija) respublikų sąstate numato kraštus, sritis, apygardas, rajonus, miestus, kaimus (jų sudėty stanicas, vienkiemius, kislakus, aulus). Tai yra tam tikrai administraciniai vienetai, kurie sudaro tam tikrą tarybų tinklo schemą, nes kiekviename tokiame vienete yra darbo žmonių atstovų taryba. LTSR konstitucija nustato kiek kitokią teritorijos adm. padalinimo schemą, būtent, priima tą schemą, kuri buvo nustatyta jau buržuazinėj Lietuvoj. Prijungus iš Vak. Gudijos tam tikras sritis, LTSR numatomos 23 apskritys: Alytaus, Biržų, Kauno, Kėdainių, Kretingos, Marijampolės, Mažeikių, Panevėžio, Raseinių, Rokiškio, Seinų, Šakių, Šiaulių, Švenčionėlių, Švenčionių, Tauragės, Telšių, Trakų, Ukmergės, Utenos, Vilkaviškio, Vilniaus ir Zarasų. Be šių apskričių yra dar 4 miestai, neįeina į apskričių sudėtį — Vilnius, Kaunas, Šiauliai ir Panevėžys. Be šių yra dar smulkesnių vienetų. Tokiu būdu yra šie vietiniai administracinio padalinimo vienetai: apskritys, miestai, valsčiai, miesteliai ir apylinkės. Kiekviename vienete yra darbo žmonių atstovų taryba. Respublikos centre yra LTSR Aukščiausioji Taryba. Kiekviena taryba atitinkamo vieneto dalyvių — visų tame vienete esančių piliečių išrenkama. Prie atitinkamos tarybos, išskyrus centro Aukščiausiąją Tarybą, yra sudaromas nuolatinis Vykdomasis Komitetas, kuriame yra atskiri skyriai įvairioms administracijos šakoms. Prie centro Aukščiausiosios Tarybos Vykdomojo Komiteto nėra, bet yra Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas — nuolatinė valdančioji Aukščiausiosios Tarybos viršūnė, sui generis kolegialinis Respublikos Prezidentas, atsakingas Aukščiausiajai Tarybai. Greta Aukščiausiosios Tarybos yra jai atsakinga tarybinė vyriausybė — Liaudies Komisarų Taryba (LKT) ir atskiri komisariatai, valdomi atskirų komisarų. Tarp komisariatų yra suskirstytos valdymo šakos. Aukščiausiąją Tarybą ir jos Prezidiumą konstitucija apibudina kaip aukščiausiuosius valstybinės valdžios organus, Liaudies Komisarų Tarybą ir atskirus komisariatus — kaip valstybinio valdymo organus, o atskiras tarybas su jų skyriais — kaip vietinius valstybės valdžios organus.

Politinį tarybinės santvarkos pagrindą sudaro darbo žmonių atstovų *tarybų tinklas*.

Galima būtų manyti, jog dabartinės tarybos nesudaro jokio tinklo, o yra tik daugybė atskirų vienas nuo antro izoliuotų vienetų. Galima manyti, jog tarybos sudarė tinklą tik ankstyvesnėj konstrukcijoj, pagal kurią darbo žmonių atstovų tarybos buvo tik apačioj, o visuose tarybinės organizacijos cikluose buvo išvestiniai iš tų apatinių tarybų — tarybų suvažiavimai. Tos apatinės izoliuotos tarybos per tarybų suvažiavimus jungėsi į vieną organizacinį tinklą. Tuo tarpu dabar pagal tarybinę konstituciją kiekvienas administracinio padalinimo vienetas turi savo tarybą, kilusią jame pačiame. Kiekviena apylinkės taryba yra kilusi iš rinkimu šioje apylinkėje, kiekviena miesto taryba yra kilusi iš rinkimų šiame mieste ir t. t. Tuo būdu organizacinės kilmės ryšio tarp tarybų nėra, tačiau pats darbo žmonių atstovų tarybų tinklas yra išlikęs.

Nors šiokios tokios vietinės decentralizacijos žymės tarybose galima pastebėti (pv. jos vadovauja vietos ūkinei ir kultūrinei statybai bei nustato vietos biudžetą), tačiau jos pačios yra įtrauktos į bendrą valstybės aparatą ir todėl jos yra labiau centro valdžios organai, negu vietos organai tvarkyti tos vietos reikalams. Ir konstitucija tarybas apibudina kaip vietinius valstybinės valdžios organus. Tuo būdu tarybos yra kiekviename administracinio padalinimo vienete sudarytas centras, per kurį pereina valstybinės valdžios funkcija. Tarybos — tai yra dekoncentruotas vietos aparatas kištis tiek į vietos reikalų tvarkymą, tiek į bendruosius valstybinius reikalus. Be to, tarybos yra socialistinės liaudies valdymosi mokyklos ir masinės valdžios reiškimosi forma. Taigi tarybos yra žymiai daugiau, negu paprastas dekoncentracijos reiškinys.

Visi tarybų nariai veikia griežtai imperatyviniu mandatu, kuris reiškiasi tuo, kad tarp atstovų ir rinkikų palaikomas nuolatinis gyvas ryšys. Tas ryšys reiškiasi atstovų pareiga duoti apyskaitą apie savo darbą ir apie darbo žmonių atstovų tarybos darbą ir rinkikų galia bet kada atšaukti tarybos atstovą. Tuo būdu darbo žmonių atstovų tarybos nėra reprezentaciniai poniškos galios organai. Tarybos yra liaudies agentūra, arba tiksliau — liaudies ir kompartijos agentūra, nes tarybos yra paveikiamos ir kompartijos per rinkiminę iniciatyvą. Kadangi visi kiti organai — tiek aukščiausieji valstybinės valdžios organai, tiek valstybinio valdymo organai, tiek pagaliau vietiniai valstybinės valdžios organai — yra išvestiniai iš tarybų, tai ši tarpiška tarybinė demokratija, paremta imperatyviniu mandatu, apima visą valdžios organizaciją.

Tarybų reikšmę ypač paryškina TSRS ir LTSR konstitucijų 2 ir 3 str., kur pasakyta: „Politinį TSRS (arba Lietuvos TSR) pagrindą sudaro darbo žmonių atstovų Tarybos, išaugusios ir sustiprėjusios nuvertus dvarininkų ir kapitalistų valdžią ir įsigalėjus proletariato diktatūrai" (2 str.). „Visa valdžia TSRS (arba LTSR) priklauso miesto ir kaimo darbo žmo-

nėms per darbo žmonių atstovų Tarybas“ (3 str.). Kol tebevyksta klasių kova (o ji ilgai vyksta psichikoj, palinkimuose, nuotaikose), kol visuomenė tebėra pilna seno kapitalistinio raugo, tol tarybinė liaudies demokratija negali būti visuotinė, tol ji teapima tik socializuotus visuomenės veiksnius. Tačiau juo labiau smunka buržuaziniai elementai, tuo labiau stiprėja ir plečiasi socialistinė demokratija, ir atvirkščiai. Todėl juo siauresnė socialistinės demokratijos apimtis, tuo yra ryškesnis kompartijos vaidmuo. Tuo būdu tarybos yra masinės veiklos fermentas, tam tikras kanalas, per kurį turi reikštis liaudies (tuo tarpu tik socializuotos liaudies) demokratija. Tarybų tinklas tai yra iš anksto paruošta socialistinės demokratijos forma. Tarybos — masinio veiksnio išlaikymo aparatas, būtinas socialistinėje valstybėje, aparatas, kuris kuria nuolatinę mitinginę nuotaiką .išvengti apsnūdimui, kuris yra didelė nelaimė revoliucijai. Imperatyvinio mandato atmosferos, jos veikimo ir reiškimosi varikliai yra darbo žmonių atstovų tarybos, kaip organizuotas liaudies masės branduolys, keliąs triukšmą ir signalizuojąs socialistinės statybos nukrypimus.

Kiekviename administracinio padalinimo vienete, pradedant apylinke ir baigiant respublika, visi organai yra išvestiniai iš to vieneto tarybos. Visa organų schema turi du variantus: 1) centro schemos variantas — Aukščiausioji Taryba, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, Liaudies Komisarų Taryba (LKT) ir atskiri liaudies komisariatai, 2) vietinės schemos variantas — darbo žmonių atstovų tarybos ir jų vykdomieji komitetai. Apskričių, miestų ir valsčių darbo žmonių atstovų tarybų vykdomieji komitetai susideda iš pirmininko, jo pavaduotojo, sekretoriaus ir narių. Nedideliuose valsčiuose, nedideliuose miestuose, miesteliuose ir apylinkėse vykdomasis ir tvarkomasis darbo žmonių atstovų tarybų organas yra kolegija, susidedanti iš pirmininko, jo pavaduotojo ir sekretoriaus. Prie vykdomųjų komitetų yra sudaromi tam tikri skyriai, kuriems pavestos atitinkamos administracinio valdymo šakos.

AUKŠČIAUSIOJI TARYBA IR JOS FUNKCIJOS. Jokio funkcionalinio valdžios galių suskirstymo tarybinėj konstrukcijoj nėra. Yra visiška ir gryna valdžios organų hierarchija. Vyriausiu hierarchiniu organu visoj Respublikos yra *Aukščiausioji Taryba*, kuri tačiau nėra poniškos, suvereninės galios organu. Jinai nėra ir reprezentacinis konstitucinis organas dėl šių 2 priežasčių: a) Aukščiausiosios Tarybos nariai veikia imperatyviniu mandatu ir b) Aukščiausioji Taryba veikia nuolatinėje kompartijos vadovybėje. Tuo būdu Aukščiausioji Taryba yra dvejopai suvaržyta: rinkikų imperatyviniu mandatu ir nuolatiniu kompartijos vadovavimu. Aukščiausioji Taryba yra renkama LTSR piliečių ketveriems metams pagal normą: vienas atstovas nuo 15.000 gyventojų. Rikimų tvarka kombinuoja visuotinį balsavimą su kompartijos rinkiminės iniciatyvos prerogatyva. Tuo būdu rinkiminė iniciatyva yra kompartijos rankose, o rinkiminė sankcija — rinkikų rankose. Rinkimų sistema — mažoritarinė (viską sprendžia dauguma) ir vienvardinė (kiekvienas teritorinis vienetas renka savo atstovą).

Aukščiausioji Taryba yra aukščiausias valdžios organas, bet drauge ir tarnybinis organas, nes jis vadovaujamas kompartijos ir suvaržytas imperatyviniu mandatu. Aukščiausiosios Tarybos kompetencija apima visą LTSR teritoriją. Netiesioginiu keliu ji apima visų Aukščiausiajai Tarybai priklausomų organų atributyvinę kompetenciją, o tiesioginiai Aukščiausiajai Tarybai priklauso bendrosios kompetencijos titulu visa tai, kas nepavesta Aukščiausiosios Tarybos priklausomiesiems organams. LTSR konstitucijos 22 str. tai labai tiksliai užfiksuota: „LTSR Aukščiausioji Taryba vykdo visas teises, suteiktas LTSR pagal LTSR Konstitucijos 13 ir 19 straipsnius, kiek jos Konstitucijos nuostatais neįeina kompetencijon Aukščiausiajai Tarybai atskaitingų LTSR organų: LTSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo, LTSR Liaudies Komisarų Tarybos ir LTSR Liaudies Komisariatų“. Nežiūrint to, kad Aukščiausiajai Tarybai tiesioginiai priklauso bendroji kompetencija, LTSR konstitucija expressis verbis sutvarko kai kurias Aukščiausiosios Tarybos bendrosios kompetencijos funkcijas.

Pirmiausia LTSR konstitucija nustato, kad Aukščiausiosios Tarybos atstovų įgaliojimus Aukšč. Taryba tikrina per tam tikrą mandatų komisiją. Tačiau mandatų komisijos pateikimu Aukščiausioji Taryba pati sprendžia, ar pripažinti įgaliojimus ar kasuoti atskirų atstovų rinkimus. Iš to seka, kad atėmimas iš atstovo mandato imperatyvinio mandato titulu, jei įstatymas nenumato kitokios procedūros, priklauso Aukščiausiajai Tarybai, kuri šiuo atžvilgiu veikia kaip sui generis mandatų teismas. Aukščiausiosios Tarybos atstovo imunitetas reiškiasi tuo, kad Aukščiausios Tarybos narys negali būti patrauktas teismo atsakomybėn ar areštuotas be LTSR Aukščiausiosios Tarybos sutikimo, o tuo laikotarpiu, kai nėra LTSR Aukščiausiosios Tarybos sesijos, — be LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sutikimo.

Antroji Aukščiausiosios Tarybos funkcija — tai valstybinės valdžios darbo priežiūra. Priemonės tam uždaviniui vykdyti yra tardymo ir revizijos komisijos. Interpeliacijų ir kitų priemonių tarybinė konstitucija nemini, nes šios priemonės yra priimtinos tik tarp principiškai paritetinių organų, tuo tarpu tarybinėj konstrukcijoj visi valdžios organai yra hierarhizuoti. Tačiau be tardymo ir revizijos komisijų LTSR konstitucija numato ir paklausimus. LTSR LKT ar LTSR liaudies komisaras, į kurį yra kreipęsis su paklausimu LTSR Aukščiausiosios Tarybos atstovas, ne vėliau kaip per 3 d. turi žodžiu ar raštu duoti atsakymą LTSR Aukščiausioje Taryboje.

Be to, Aukščiausioji Taryba sudaro LTSR Vyriausybę — LTSR Liaudies Komisarų Tarybą (LTSR), skiria ir atleidžia atskirus LKT narius, renka LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą. Reikia skirti Aukščiausiosios Tarybos darbo Prezidiumą nuo Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo, kaip tam tikrų funkcijų ir kompetencijos organo, kuris sudaro sui generis kolegialinį Prezidentą. Aukščiausiosios Tarybos darbo Prezidiumą sudaro pirmininkas ir du jo pavaduotojai, o Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą sudaro pirmininkas, du jo pavaduotojai, Prezidiumo sekretorius ir 11 Prezidiumo narių. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas yra įtrauktas į hierarhinę valdžios sistemą ir atsakingas Aukščiausiajai Tarybai.

Aukščiausioji Taryba yra vienintelis LTSR įstatymų leidimo ir keitimo organas. Konstituciją keisti irgi gali tik Aukščaiusioji Taryba savo nutarimu. Konstitucijai pakeisti reikia ne mažiau kaip $^2/_3$ Aukščiausiosios Tarybos balsų daugumos. Įstatymui priimti arba jam pakeisti užtenka paprastos Aukščiausiosios Tarybos balsų daugumos. Neaišku, ar čia turima galvoj absoliutinė balsų dauguma ir ar visų Aukščiausios Tarybos narių balsų dauguma ar tik posėdyje dalyvaujančių balsų dauguma. Tačiau iš to, kad konstitucijai pakeisti reikia kvalifikuotos balsų daugumos, o įstatymui išleisti ar pakeisti — paprastos balsų daugumos, seka, jog įstatymas yra subordinuotas konstitucijai. Tačiau čia reikia turėti galvoje du rezervus: 1) tarybinėj santvarkoj skirtumas tarp kvalifikuotos ar kitokios balsų daugumos neturi praktiškos reikšmės, nes visi Aukščiausiosios Tarybos nutarimai faktiškai priimami visais balsais. Mat, Aukščiausioji Taryba nėra reprezentacinis valdžios šeimininkas, nes a) jos atstovai veikia imperatyviniu mandatu ir b) kompartijos vadovybėje. Tuo būdu kompartijos įtaka reiškiasi visoj Aukščiausiosios Tarybos veikloj. Kompartija, pati būdama vieninga, vadovauja Aukščiausiajai Tarybai, parengia jos sąstatą, iš anksto paruošia Aukščiausiajai Tarybai darbus. Todėl opozicijų Aukščiausiojoj Taryboj negali būti. Toji opozicija galėtų atsirasti nebent tada, kai pačioj kompartijoj pasireikštų nuomonių skirtumas. 2) Įstatymų leidimo bei konstitucijos keitimo monopolizavimas vien Aukščiausiajai Tarybai iš tikrųjų didelės reikšmės neturi ir nėra tiksliai išlaikomas. Tokie dalykai, kaip mokesčio už mokslą įvedimas, 8 val. darbo dienos įvedimas buvo nustatyti Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsakais, kurie nesiderino su atitinkamais konstitucijos straipsniais. Tačiau kadangi revoliucijos vadovavimas yra kompartijos rankose, tai nėra svarbu, ar atitinkamus nutarimus paskelbs Aukščiausioji Taryba ar Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas. Tokie nutarimai, savaip patvarką konstitucijos nuostatus, yra savos rūšies anticipotai, kurie turės būti patvirtinti to organo, kuris turi tam konstitucinę galią.

Aukščiausiosios Tarybos priimtieji įstatymai skelbiami lietuvių ir rusų kalbomis su Aukščiausiosios Tarybos pirmininko ir sekretoriaus parašais. TSRS konstitucija nekonstitucionalizuoja rusų kalbos, kaip sąjunginės kalbos; TSRS įstatymai skelbiami 16 sąjunginių respublikų kalbų.

Tad Aukščiausioji Taryba vykdo 4 funkcijas: tikrina atstovų mandatus, prižiūri valstybinės valdžios organų darbą, sudaro LKT ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą, leidžia įstatymus bei keičia konstituciją.

AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PREZIDIUMAS IR JO FUNKCIJOS. Aukščiausioji Taryba renka *Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą* iš pirmininko, dviejų jo pavaduotojų, Prezidiumo sekretoriaus ir 11 Prezidiumo narių. Pagal LTSR konstituciją Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui yra pavesta eilė funkcijų. Pirmiausia jis aiškina LTSR įstatymus ir leidžia įsakus. Tad Prezidiumas įstatymų neleidžia (juos leidžia Aukščiausioji Taryba), o tik juos aiškina savo įsakais.

Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas vykdo visuotinę liaudies apklausą (referendumą). Tai yra gana įdomi Prezidiumo funkcija. Iš LTSR konstitucijos atrodo, kad Prezidiumas referendumą tik vykdo, tačiau kadangi LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo kompetencijos elementai yra analoginiai TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo kompetencijos elementams, tai iš TSRS konstitucijos aiškėja, kad pats Prezidiumas savo iniciatyva gali paskelbti ir įvykdyti referendumą. Konstitucija aiškiai nenusako, koks čia yra referendumas. Referendumas, kaip žinome, gali būti arba konsultatyvinis bei imperatyvinis, arba ratifikacijos, arba tiesioginės galios referendumas. Tenka manyti, jog čia turima galvoj konsultatyvinis ir imperatyvinis referendumas. Ši Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo funkcija (vykdymas referendumo) žymiai stiprina patį Prezidiumą ir leidžia jam santykiauti su liaudimi.

Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas naikina LTSR LKT nutarimus ir potvarkius, taip pat apskričių darbo žmonių atstovų tarybų sprendimas bei potvarkius, jei jie neatitinka įstatymo. Tokiu būdu Prezidiumas vykdo teisėtumo kontrolę šių organų aktams. Be to, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas laikotarpy tarp Aukščiausiosios Tarybos sesijų skiria ir atleidžia liaudies komisarus LKT pirmininko teikimu; vėliau tai turi patvirtinti Aukščiausioji Taryba. Prezidiumas suteikia LTSR garbės titulus, be to, vykdo malonės teisę piliečiams, nuteistiems LTSR teismo organų. Laikotarpyje tarp Aukščiausiosios Tarybos sesijų Prezidiumas duoda ar neduoda sutikimo patraukti teismo atsakomybėn ar areštuoti Aukščiausiosios Tarybos atstovą.

Pasibaigus Aukščiausiosios Tarybos kadencijai, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas skelbia naujus rinkimus ne vėliau kaip per 2 mėnesius. Rinkimams įvykus, Prezidiumas ne

vėliau kaip per mėnesį turi sušaukti naujai išrinktą Aukščiausiąją Tarybą. Prezidiumas pasilieka savo teises iki pat to laiko, kol naujai išrinkta Aukščiausioji Taryba sudarys naują Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą. Tarpkadencinė Aukščiausiųjų Tarybų spraga, kaip matome, gali būti ne ilgesnė, kaip 3 mėnesių.

LIAUDIES KOMISARŲ TARYBA IR JOS FUNKCIJOS. Trečias LTSR centro valdžios organas yra *Liaudies Komisarų Taryba (LKT)*. Tai yra tarybinė Vyriausybė. LKT yra vyriausias grynai valdomosios funkcijos organas, kuris tvarko atskirų administracijos šakų viršūnes. Tačiau LKT nėra autonominė nei paritetinė funkcionalinė valdžios vrišūnė, nes ji yra atsakinga ir atskaitinga Aukščiausiajai Tarybai, o tarp Aukščiausiosios Tarybos sesijų — jos Prezidiumui. LKT tarybinė konstitucija klasifikuoja ne į aukščiausiuosius valstybinės valdžios organus, bet į valstybinio valdymo organus. LKT yra aukščiausias vykdomasis ir tvarkomasis valstybinės valdžios organas. LKT sąstatą sudaro Aukščiausioji Taryba; į šį sąstatą įeina LKT pirmininkas, LKT pirmininko pavaduotojai, valstybinio plano komisijos pirmininkas ir LKT nariai — komisarai. Tarpe Aukščiausiosios Tarybos sesijų, LKT pirmininko teikimu, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas skiria ir atleidžia atskirus liaudies komisarus, vėliau pateikdamas tai tvirtinti Aukščiausiajai Tarybai. Į LKT sąstatą įeina ne tik Aukščiausiosios Tarybos paskirtieji komisarai, bet ir bendrasąjunginių liaudies komisariatų įgaliotiniai.

LTSR liaudies komisariatai, kuriuos išvardyja LTSR konstitucijos pirminė redakcija (žiūr. „Vyriausybės Žinios", 1940.IX.10 730 nr), yra jau pasikeitę. Tuo būdu LKT sąstatas yra jau pasikeitęs ir nuolat gali keistis. Ta pačia proga tenka paminėti, jog tarybinėj konstrukcijoj yra žinomi trijų kategorijų liaudies komisariatai (LTSR dviejų kategorijų): sąjunginiai, sąjunginiai — respublikiniai ir respublikiniai. Bendrieji sąjunginiai liaudies komisariatai veikia betarpiškai visoj TSRS teritorijoj per savo agentus — įgaliotinius atskirose respublikose, kurie įeina į atskirų respublikų LKT sąstatą. Šie komisariatai yra centre — TSRS sostinėj Maskvoj. Antroji kategorija — sąjunginiai — respublikiniai liaudies komisariatai, kurie yra ir TSRS ir atskirose respublikose. Šie komisariatai betarpiškai atskirose respublikose neveikia, jie veikia per atitinkamus liaudies komisariatus atskiroj respublikoj. Tik tam tikras aprėžtas įmonių skaičius pagal sąrašą, tvirtinamas TSRS Aukščiausios Tarybos Prezidiumo, yra betarpiškoj TSRS atitinkamų komisariatų dispozicijoj. Trečioji kategorija yra grynai respublikiniai liaudies komisariatai, kurie veikia tiktai atskirose respublikos.

Prie bendrų sąjunginių liaudies komisariatų priklauso apsaugos, užsienių reikalų, užsienių prekybos, susisiekimo kelių, ryšių ir kt. liaudies komisariatai. Prie sąjunginių — respublikinių priklauso maisto pramonės, žemės ūkio, miško pramonės, mėsos ir pieno pramonės, finansų, prekybos, vidaus reikalų, saugumo, teisingumo ir kt. liaudies komisariatai. Prie LTSR respublikinių liaudies koimsariatų priklauso vietinės pramonės, švietimo, darbo, komunalinio ūkio, socialinio aprūpinimo liaudies komisariatai.

Savaime aišku, jog LTSR yra tik sąjunginiai — respublikiniai ir respublikiniai liaudies komisariatai. Tuo būdu LTSR LKT sudaro sąjunginių — respublikinių liaudies komisariatų komisarai, respublikinių liaudies komisariatų komisarai ir sąjunginių liaudies komisariatų įgaliotiniai.

LTSR LKT vienija respublikinių ir sąjunginių — respublikinių Lietuvos TSR liaudies komisariatų ir kitų jos žinioj esamų ūkinių, administracinių ir kultūrinių įstaigų darbą ir nustato jo linkmę; vienija ir tikrina bendrasąjunginių liaudies komisariatų įgaliotinių darbą. Be to, LKT sudaro LTSR liaudies ūkio planą ir imasi priemonių jam įvykdyti. Taip pat ji sudaro valstybinį LTSR biudžetą ir vietinių LTSR biudžetų santrauką ir imasi priemonių tiek LTSR valstybiniam, tiek ir vietiniams biudžetams įvykdyti. LKT pavesta visa valdymo priežiūra, išskyrius tai, kas pavesta Aukščiausiajai Tarybai ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui. Prie LKT, esant reikalui, gali būti sudaryti specialūs komitetai ir vyriausios valdybos ūkinės ir kultūrinės statybos reikalams. LKT turi teisę, be to, atšaukti liaudies komisarų įsakymus ir instrukcijas, darbo žmonių atstovų tarybų, apskričių ir miestų vykdomųjų komitetų nusprendimus bei potvarkius ir sustabdyti apskričių ir miestų darbo žmonių atstovų tarybų nusprendimus bei potvarkius (LKT gali tik sustabdyti, naikinti gali Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas).

Atskirų liaudies komisariatų priešaky stovi liaudies komisarai, kurie vadovauja atskiroms administracijos šakoms. Liaudies komisarai leidžia įsakymus ir instrukcijas, kurios yra subordinuotos LKT aktams, eventualiai atitinkamų sąjunginių ir respublikinių TSRS liaudies komisariatų aktams.

VIETINIAI VALSTYBINĖS VALDŽIOS ORGANAI. *Vietiniais valstybinės valdžios organais* LTSR yra darbo žmonių atstovų tarybos. LTSR yra šie teritorinio padalinimo vienetai: 4 stambūs miestai, apskritys, miestai, valsčiai, miesteliai ir apylinkės. Kiekviename vienete yra atitinkama darbo žmonių atstovų taryba, renkama atitinkamo vieneto piliečių dvejiems metams. Apskrityse, stambiuose miestuose, šiaip miestuose ir valsčiuose prie darbo žmonių atstovų tarybos yra jos renkamieji vykdomieji komitetai, kurie yra vykdomieji ir tvarkomieji atitinkamų tarybų organai. Nedideliuose valsčiuose ir nedideliuose miestuose bei

miesteliuose ir apylinkėse vykdomųjų komitetų nėra, o yra jų erzacas — tam tikra trijų asmenų kolegija. Prie apskričių darbo įmonių atstovų tarybų vykdomųjų komitetų sudaromi atitinkami skyriai, tarp kurių yra suskirstytos atitinkamos valdymo šakos. Tokių skyrių numatoma žemės, finansų, prekybos, sveikatos apsaugos, liaudies švietimo, vietinės pramonės ir kt. Be to, atsižvelgiant į ūkinius atitinkamos apskrities ypatumus, atitinkamam liaudies komisariatui leidus, apskričių darbo žmonių atstovų tarybos gali sudarinėti ir kitus skyrius bei valdybas. Vykdomieji komitetai ir jų skyriai bei valdybos veikia atitinkamų darbo žmonių atstovų tarybų funkcijų ribose, be to, vykdo centro valdžios organų (liaudies komisariatų) nuostatus.

LTSR konstitucija vietinių tarybų funkcijas šitaip apibudina: darbo žmonių atstovų tarybos vadovauja kultūrinei-politinei ir ūkinei statybai savo teritorijoje, nustato vietinį biudžetą, vadovauja jų priklausomų valdymo organų veiklai, užtikrina valstybinės tvarkos apsaugą, padeda stiprinti gynybinį krašto pajėgumą, užtikrina įstatymų vykdymą ir piliečių teisių apsaugą. Visos tarybos veikia sesijomis, o vykdomieji komitetai ir jų skyriai veikia nuolat. Tarybų sesijos šaukiamos periodiškai, bet, reikalui esant, jos gali būti šaukiamos ir dažniau į nepaprastas sesijas. Juo žemesnio vieneto taryba, tuo dažniau ji šaukiama. Kiekvienai savo sesijai taryba renka darbo prezidiumą iš pirmininko ir sekretoriaus. Atskirų laipsnių tarybos yra tarpusavy surištos hierarchijos ryšiu tuo būdu, kad aukštesnioji taryba gali keisti žemesniosios tarybos aktus, o aukštesnysis vykdomasis komitetas turi teisę atšaukti žemesniojo vykdomojo komiteto aktus ir gali sustabdyti žemesniųjų tarybų aktus. Apskričių ir 4 stambiųjų LTSR miestų darbo įmonių atstovų tarybų skyriai savo veikloje priklauso tiek nuo atitinkamų (apskričių ar miestų) darbo žmonių atstovų tarybų ir jų vykdomųjų komitetų, tiek ir atitinkamo liaudies komisariato betarpiškai. Šiaip miestų darbo žmonių atstovų tarybų skyriai savo veikloje priklauso tiek miestų darbo žmonių atstovų tarybos ir jos vykdomojo komiteto, tiek ir atitinkamo apskrities darbo žmonių atstovų tarybos skyriaus.

Atitinkamai apskrities vietos sąlygoms, remdamiesi TSRS ir LTSR įstatymais, bendrasąjunginiai liaudies komisariatai ir Vidaus Reikalų laiudies komisariatas (respublikinis) gali sudaryti prie apskričių darbo žmonių tarybų atstovų savo valdybas.

Tiek Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, LKT ir atskiri komisariatai, tiek ir vietinių tarybų vykdomieji komitetai yra permanentiniai valdžios organai, t. y., jie veikia ir atitinkamos tarybos kadencijai pasibaigus, veikia tol, kol naujai išrinktos tarybos sudarys naujus vykdomosius ir tvarkomuosius organus.

Prie progos tenka paminėti tarybinę įvairių valdžios aktų *terminiją*. Aukščiausioji Taryba keičia konstituciją ir leidžia įstatymus. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo leidžiamieji aktai vadinami įsakais. LKT leidžia nutarimus ir potvarkius, atskiri liaudies komisarai — įsakymus ir instrukcijas. Vietos darbo žmonių atstovų tarybos ir jų vykdomieji komitetai daro nusprendimus ir potvarkius. Tad tarybinė valdžios aktų terminija yra kiek nauja ir neįprasta. Reikia pasakyti, kad ankstyvesnė mūsų teisinė terminija buvo labai neturtinga, todėl teko įsivesti naujus terminus.

Žemesnieji valdžios aktai formališkai yra subordinuoti aukštesniesiems valdžios aktams. Tačiau kadangi visas valdžios aparatas yra inspiruojamas ir vadovaujamas vieningos kompartijos, tai ir formalinė aktų subordinacija labai žymios reikšmės neturi. Darnus valdžios organų veikimas daugiau remiasi veiklui kompartijos visiems jų ir kiekvienam vadovavimu, negu formaline jų subordinacija.

Iki šiol mes daug kartų palietėm *kompartijos* vaidmenį tarybinės valdžios konstrukcijoj, tačiau dar nenustatėm jos konstitucinės padėtis. Pirmuose tarybiniuose konstituciniuose aktuose kompartija nebuvo minima, t. y., jos teisės nebuvo konstitucionalizuotos. Kompartija, kaip politinis veiksnys, turėjo prisitaikyti prie konstitucinių institucijų ir jomis pasinaudoti. Tam padėjo sukonstruotoji rinkimų sistema ir Cik'ų sudarymas. Naujoji tarybinė konstitucinė santvarka, kurią nustatė 1936 m. TSRS konstitucija, kompartijos vadovavimui suteikia tam tikrą tvirtą teisinį pagrindą ir jį organizuoja tam tikromis konstitucinėmis prerogatyvomis. Tos prerogatyvos yra įterptos į TSRS konstitucijos XI ir X skyrių, o LTSR konstitucijos — IX ir VIII skyrių.

TARYBINĖ RINKIMŲ SISTEMA. Apie *rinkimų sistemą* kalba LTSR konstitucijos IX skyrius. Visos darbo žmonių atstovų tarybos yra renkamos visuotinės, lygios ir tiesioginės rinkimų teisės pagrindais, slaptai balsuojant. Visuotinė, lygi ir tiesioginė rinkimų teisė yra 1936 m. Stalino konstitucijos naujiena, kurios nebuvo ankstyvesnėse tarybinėse konstitucijose. Anksčiau rinkimų teisė nebuvo visuotinė, nes atitinkamos piliečių kategorijos neturėjo rinkimų teisės. Taip pat ji nebuvo lygi, nes miestas ir darbininkai turėjo rinkimuose daugiau svorio, negu kaimas ir valstiečiai. Be to, ta teisė nebuvo ir tiesioginė, nes tiesiog buvo renkamos tik kaimo ir miesto tarybos, o visur kitur buvo tarybų suvažiavimai, renkami arba tų pirminių tarybų arba tarybų žemesnių suvažiavimų. Balsavimas irgi nebuvo slaptas, nes balsuojama buvo atvirai susirinkimuose, be to, nebuvo individualinis balsavimas (kai kiekvienas atėjęs gali balsuoti ir išeiti), bet balsavimas kolektyviniuose susirinkimuose, kur visuomet būna tam tikra mitinginė nuotaika.

Tarybinė terminija visuotinumą, lygumą ir tiesioginumą laiko rinkimų teisėmis, tuo tarpu slaptą balsavimas laiko metodu. Tai logiškai visai suprantama su tuo rezervu, kad tiesioginė rinkimų teisė reiškia taip pat daugiau metodą.

Tarybinė konstitucija atskirai apibudina kiekvieną rinkimų teisę. Pirmiausia — atstovų rinkimai yra visuotini. Tačiau yra ir tam tikri visuotinumo aprėžimai: 1) nustatytas amžiaus cenzas (psichinis subrendimas) — 18 mt. Amžiaus riba gana žema, tačiau tai visiškai loginga revoliucinėje valstybėje, kuri turi labiau pasitikėti jaunaisiais, nes jaunieji yra ne tokie konservatyviški, jie kupini entuziazmo; 2) išskiriami bepročiai (psichinis normalumas); 3) išskiriami asmenis, kuriems teismo sprendimu atimtos rinkimų teisės; 4) be to, rinkimuose gali dalyvauti tik LTSR piliečiai. Dėl paskutiniojo visuotinumo principo aprėžimo gali kilti abejonių, nes bendras konstitucinis principas yra tas, kad pilietybė TSRS yra vieninga ir kad visų kitų sąjunginių respublikų piliečiai kiekvienoj kitoj respublikoj naudojasi tomis pačiomis teisėmis, kaip ir savoj respublikoj. Todėl išeitų, kad ir kitų sąjunginių respublikų piliečiai, esantieji Lietuvos TSR, gali dalyvauti rinkimuose.

Šiuose 4-iuose aprėžimuose rinkimų teisė yra visuotinė. Ji apima tiek aktyvinę, tiek ir pasivinę rinkimų teisę. Visi, kurie gali rinkti, gali būti ir išrinkti. Konstitucija pažymi, kad dalyvauti rinkimuose ir būti renkami gali su tais aukščiau minėtais aprėžimais visi be rasės, tautybės, tikėjimo, mokslo cenzo, sėslumo, socialinės kilmės, turto ir praeities veiklos skirtumų. Tuo būdu konstitucija įsakmiai pašalina bet kuriuos abejojimus ir demonstratyviai atmeta aprėžimus, kurie esti buržuazinėse demokratijose ir kurie buvo senajame tarybiniame rėžime (ligi 1936 m.).

Lygybės principas rinkimų teisėj fiksuojamas kaip visų piliečių dalyvavimas rinkimuose lygiais pagrindais. Ankstyvesnėse tarybinėse konstitucijose, kaip minėta, miestų rinkikai turėjo daugiau svorio rinkimuose, negu kaimo rinkikai. Dabartinė tarybinė konstitucija to nežino: ji tik mini du rinkimų teisės lygybės epizodus: 1) moterų teisė rinkti ir būti išrinktomis lygiai su vyrais ir 2) raudonarmiečių teisė rinkti ir būti renkamais lygiai su visais piliečiais.

Tiesioginiai atstovų rinkimai reiškia, kad į visas darbo žmonių atstovų tarybos rinkimai vyksta betarpiškai tiesioginiu keliu.

Renkant atstovus, balsuojama slaptai.

Pačios rinkimų sistemos konstitucija neapibudina. Ji tik pažymi, kad renkama apygardomis. Tačiau mes žinome, kad čia yra mažoritarinė ir vienvardinė rinkimų sistema, t. y., išrinktasis turi būti gavęs absoliutinę balsų daugumą, be to, kiekvienas teritorinis rinkiminis vienetas išrenka vieną atstovą.

LTSR konstitucijos IX skyrius užfiksuoja dar du esminės reikšmės momentus: 1) rinkiminę iniciatyvą ir 2) atstovų imperatyvinį mandatą.

Rinkiminė iniciatyva yra atstovų kandidatų siūlymas. Kadangi galima rinkti pasiūlytus kandidatus, tai kandidatų siūlymas arba rinkiminė iniciatyva turi didžiulės reikšmės. Dėl kandidatų siūlymo konstitucija nustato dvi tėzes. Pirmiausia kandidatai rinkimuose yra statomi pagal rinkimų apygardas, t. y., tas, kuris siūlo kandidatą, gali pasiūlyti tik vieną kandidatą. Antroji konstitucinė tėzė nustato rinkiminės iniciatyvos subjektus. Rinkiminės iniciatyvos teisę konstitucija suteikia visuomeninėms darbo žmonių organizacijoms ir draugijoms: komunistinėms partinėms organizacijoms, profesinėms sąjungoms, kooperatyvams, jaunimo organizacijoms, kultūrinėms draugijoms. Tuo būdu rinkiminė iniciatyva pavedama organizuotiems socialiniams junginiams, bet ne neorganizuotoms socialinėms grupėms. Buržuazinėj demokratijoj formališkai kandidatus leidžiama statyti bet kurioms socialinėms grupėms arba net ad hoc susidariusioms grupėms, tačiau paprastai tokie atsitiktiniai susibūrimai nelabai randa pritarimo rinkikuose.

Rinkiminės iniciatyvos pavedimas organizacijoms yra teisinis užfiksavimas to, kas paprastai įvyksta kiekvienuose rinkimuose. Tačiau tarybinėj santvarkoj šis nuostatas turi ir žymiai svarbesnės reikšmės. Konstituciniame nuostate, kur kalbama apie rinkiminę iniciatyvą, pabrėžiama *darbo žmonių* organizacijų rinkiminės iniciatyvos teisė. Tiesa sakant, tarybinėj valstybėj nedarbo žmonių organizacijų, bent legalių, nėra. Nebent čia galima būtų priskirti konstitucijos toleruojamas ir faktiškai egzistuojančias tikybines organizacijas.

Pagal LTSR konstitucijos 98 str. ir TSRS konstitucijos 126 str. piliečių teisė jungtis į visuomenines organizacijas yra subordinuota tikslui išugdyti masių organizacinei saviveiklai bei politiniam aktyvumui su tuo rezervu, kad tos organizacijos atitiktų darbo žmonių interesams. Tas tikslas ir rezervas viens antrą papildo ir nustato visuomeninių organizacijų veikimo ribas. 98 ir 126 straipsnių pabaiga pabrėžia, kad aktyviausieji ir sąmoningiausieji darbininkų klasės ir kitų darbo žmonių sluoksnių piliečiai jungiasi į Visasąjunginę Komunistų Partiją (bolševikų), kuri yra priešakinis darbo žmonių būrys jų kovoje dėl socialistinės santvarkos sustiprinimo bei išplėtimo ir visų, tiek visuomeninių, tiek valstybinių, darbo žmonių organizacijų vadovaująs branduolys. Vadinasi, kova dėl socialistinės santvarkos sustiprinimo bei išplėtimo yra visuomeninio organizavimosi spiritus movens. Kompartija yra tos kovos organi-

zatorius ir vadovas. Taigi jeigu rinkiminė iniciatyva yra pavedama toms visuomeninėms organizacijoms, tai tatai reiškia, kad ši iniciatyva pavedama kompartijai. Tuo būdu kompartija apsprendžia visų tarybų sąstatus. Gi per tarybas kompartijos kontrolė ir vadovavimas išsiplečia visiems tarybinės valdžios organams, kurie yra vienaip ar kitaip taryboms subordinuoti. Tad kompartijos vadovavimas, apsaugotas konstitucinėmis preregatyvomis, yra klasinio organizuoto veiksnio pataisa palaidoj individų daugumos valios demokratijoj, kuri be šios pataisos galėtų nukrypti nuo revoliucijos tikslų.

Iš čia aiškėja, kad viso rinkimų akto, kuris susideda iš rinkiminės iniciatyvos ir balsavimo už pastatytus kandidatus, antroj daly (balsavime už pastatytus kandidatus) nėra tiek svarbu, už ką rinkikai balsuoja, nes kiekvienas kandidatas yra perėjęs per kompartijos kontrolę, bet svarbu tai, kad daugiausia rinkikų dalyvautų balsavime iš viso. Tai svarbu visų pirma dėl to, kad rinkimams užskaityti reikia absoliutinės rinkikų daugumos dalyvavimo balsavime. Antra vertus rinkimų prestižas reikalauja, kad rinkimuose dalyvautų ko daugiau rinkikų. Balsavimo procedūra čia yra ne kas kita, kaip rinkiminės iniciatyvos sankcija; tos rinkiminės iniciatyvos prestižas (pasiūlymo prestižas) bus tuo didesnis, juo daugiau rinkikų dalyvaus balsavime.

Pažymėtina, kad kompartijos vadovavimas konstitucionalizuotas ne tik visuomeninėms, bet ir valstybinėms darbo žmonių organizacijoms. Reikia manyti, kad valstybinės organizacijos visų pirma apima visas tarybas. Kadangi visi kiti tarybinės valdžios organai yra kilę iš tų tarybų, tai valstybinių organizacijų sąvoka apima visą tarybinį valstybės aparatą su visomis jo institucijomis. Ši interpretacija patvirtinama tarybinės valstybės praktikos.

Šitie konstituciniai nuostatai, liečią konstitucinę kompartijos padėtį ir veiklą, taip pat tarybinę rinkimų sistemą, sudaro pagrindą apibudinti *tarybinį konstitucinį režimą, kaip tiesioginę socialistinę demokratiją su kompartijos priežiūros ir vadovavimo prerogatyva.* Šitoks konstitucinis rėžimas veikia ir Lietuvos TSR. Kompartijos priežiūra ir vadovavimas LTSR yra dar tuo svarbesnis, kad čia dar tebėra gyva buržuazija, kuri dar tebesmaugiama. LTSR dar tebėra antagonistinė visuomenės struktūra, todėl ir revoliucinė dvasia čia dar yra audringa ir nudažyta kovos aistromis.

Tarybinėj rinkimų konstrukcijoj *imperatyvinis atstovų mandatas* reiškiasi dvejopai: 1) atstovų konstitucine pareiga duoti rinkikams apyskaitą, kuri turi apimti paties atstovo ir atitinkamos tarybos darbą. Ankstyvesnėj tarybinėj konstitucinėj santvarkoj (ligi 1936 mt.) tokios apyskaitos periodiškumas buvo reglamentuojamas ir lietė tiktai pagrindinių tarybų (kaimo ir miesto) atstovus. Pagal dabartinę konstituciją apyskaitos pareiga liečia visų tarybų (nuo apylinkės ligi Aukščiausiosios LTSR Tarybos) atstovus, be to, apyskaitos periodiškumas nebereglamentuojamas. 2) Atstovų imperatyvinis mandatas reiškiasi, be to, rinkikų galia bet kuriuo metu atšaukti atstovą. Atšaukimas gali būti padarytas rinkikų daugumos nusprendimu. Atšaukimo procedūros konstitucija nenustato, pavesdama tai padaryti įstatymui. Tačiau, rodos, tokio įstatymo dar nėra išleisto.

PAGRINDINĖS PILIEČIŲ TEISĖS IR PAREIGOS. Tarybinė konstitucija deklaruoja keturias garsiąsias piliečių teises: a) teisę į darbą, b) teisę į poilsį, c) teisę į medžiaginį aprūpinimą ir d) teisę į mokslą. Socialistinei santvarkai yra charakteringa tai, kad ji tas visas piliečių subjektyvines teises konstruoja ne tik kaip formalinę piliečių laisvę dirbti darbą, ilsėtis ir eiti mokslą, bet jas aptikrina ir tam tikromis materialinėmis garantijomis.

Ta formalinė piliečių laisvė jau buvo žinoma ir liberalinėj demokratijoj. Savu laiku ji buvo pažangos ženklas, palyginus su viduramžiais, kada žmonės buvo suskirstyti nelanksčiomis socialinėmis kategorijomis. Buržuazinė revoliucija buvo nukreipta prieš tą žmonių kategorizaciją, kurią ji griovė. Buržuazijai rūpėjo panaikinti ir ekonomiškai silpnų klasių kategorizacijos suvaržymus, nes jai reikėjo laisvos darbo jėgos, sutarčių laisvės ir kt. Todėl buvo pripažinta visų klasių formalinė laisvė. Tačiau turtų neturintiems ta formalinė laisvė nedaug pozityvaus tedavė. Jie turėjo dirbti darbą, jei gaudavo, ir tokį, kokį gaudavo.

Be to, teisė į poilsį neįeidavo į buržuazijos skelbiamas laisves, nes tai būtų prieš šventą sutarčių laisvės principą. Tik jau vėliau pradėta aprėžti darbo valandų diena ir darbo dienų savaitė. Teisė į darbą buvo laikoma darbo laisve, kuri tačiau niekam neužtikrindavo darbo, jei jis jo pats nesusirasdavo. Darbas buvo žmogų žeminančiu dalyku, ir dar darbininkas turėjo to prakeikto darbo pats ieškoti.

1848 m. revoliucija Prancūzijoj pirmoji iškėlė teisės į darbą lozungą. Tačiau ši teisė negalėjo būti realizuota, nes ji gali būti realizuota tik planingame ūky. Socialistinėj santvarkoj juo daugiau yra darbo pajėgų, juo labiau galima plėsti gamybą, jei tiktai užtenka žaliav... Todėl socialistinėj santvarkoj teisę į darbą galima proklamuoti, nes čia gamyba gali au... ligi visiško darbo jėgų sunaudojimo.

Tiesa, po pirmojo Imperialistinio Karo kai kur ir buržuazinės konstitucijos paskelbė teisę į darbą ir egzistenzminimumą. Ypač tai buvo ryšku 1919 m. Veimaro konstitucijoj, kurią paruošė Vokietijos socialdemokratų ir katalikų Centro koalicija. Tačiau ši konstitucinė dekla-

racija buvo strateginis manevras užmigdyti revoliucinį sąjūdį. Tai buvo žaidimas socializmo žaisliukais prieš pačią socialistinę revoliuciją.

Socializmo šalyje teisė į darbą deklaruojama ne socialinės labdarybės titulu, bet socialinio solidarumo, žmoniškos garbės titulu. Teisė į darbą turi tiek prasmės, kiek ji sudaro pilietybės pozityvą, t. y., kiek tai nėra formalinė teisė, bet garantuota teisė reikalauti darbo. Šią teisę į darbą užtikrina socialistinė liaudies ūkio organizacija, kurioj išskiriami ypač šie momentai: 1) nepaliaujamas tarybų visuomenės gamybinių jėgų augimas, 2) ūkio krizių galimybės pašalinimas ir 3) nedarbo likvidavimas.

Panašiai sukonstruota yra ir *teisė į poilsį*. Šią teisę užtikrina 1) darbo dienos sutrumpinimas didžiajai darbininkų daugumai ligi 8 val., 2) kasmetinių atostogų nustatymas darbininkams bei tarnautojams paliekant darbo užmokestį, 3) suteikimas plataus tinklo sanatorijų, poilsio namų bei klubų darbo žmonėms aptarnauti.

Teisė į medžiaginį aprūpinimą senatvėje, susirgus arba netekus darbingumo visada konstruojama tik kaip tam tikras pilietybės pozityvas. Šios teisės užuomazga atsirado dar buržuazinėje teisėje vad. socialinio darbininkų draudimo formoje. Toks socialinis darbininkų draudimas ypač pagarsėjo XIX a. Vokietijoj, valdant Bismarkui. Savo socialines reformas Bismarkas traktavo kaip kovos priemonę prieš darbininkų tarpe plintantį socializmą. Vėliau socialinis aprūpinimas ėmė plėstis ir į kitus kraštus. Tačiau buržuazinėje teisėje vyravo taisyklė, kad socialinis aprūpinimas tik iš dalies turi būti organizuojamas pačios visuomenės lėšomis; svarbiausią soc. aprūpinimo dalį turi sudaryti pačių socialinio aprūpinimo kandidatų įnašai. Be to, buržuazinėj santvarkoj soc. aprūpinimas taikomas ne visiems darbininkams; kaimo darbininkų jis paprastai nepasiekia.

Tarybinė konstitucija šią teisę į socialinį aprūpinimą išplečia visiems piliečiams. Ji numato 3 atsitikimas, kada reikalingas socialinis aprūpinimas: senatvę, ligą ir darbingumo netekimą. Nedarbo čia nenumatoma, nes socialistinėje santvarkoje nedarbo neturi būti. Konstitucija numato šias socialinio aprūpinimo formas: platus darbininkų bei tarnautojų socialinio draudimo išplėtimas valstybės lėšomis, nemokama medicinos pagalba darbo žmonėms ir plataus tinklo vasarviečių paskyrimas jiems naudotis.

Greta šių trijų teisių (teisės į darbą, teisės į poilsį ir teisės į medžiaginį aprūpinimą), kurios turi tarpusavy tamprių ryšių, konstitucija numato taip pat *teisę į mokslą*. Tai yra viena iš tų teisių, kuri buržuazinėj konstitucinėj teisėj buvo konstruojama kaip formalinė mokymosi laisvė. Palyginus su feodalizmo laikais, tokia formalinė mokimosi laisvė, be abejo, savu laiku buvo tam tikros pažangos veiksniu. Vienas kitas ir buržuazinėj santvarkoj net iš proletariato ir vargingųjų valstiečių tarpo dėl laimingai susidėjusių aplinkybių galėjo pasiekti mokslą, tačiau didelei proletariato ir valstiečių daugumai tai paliko nudum jus. Tiesa, paskutiniu laiku buržuazinėje santvarkoje ši formalinė mokymosi laisvė keičiama teise į mokslą bent pradžios mokslo ribose. Tai yra, žinoma, daugiau, negu formalinė mokymosi laisvė.

Tarybinė konstitucija numato 1) visuotinį privalomą ir, žinoma, nemokamą pradžios mokslą, 2) kad ir neprivalomą, tačiau laisvą ir nemokamą visą mokslą (taip pat ir aukštąjį) — šis dėsnis mokslo nemokamumo atžvilgiu TSRS LKT nutarimu yra pakeistas ta prasme, kad buvo įvestas mokestis už aukštąjį mokslą ir už mokslą aukštesnėse vidurinės mokyklos klasėse; 3) plačią valstybinių stipendijų sistemą didžiajai besimokančiųjų daugumai, 4) mokyklinį mokymą gimtąja kalba ir 5) nemokamą gamybinį, techninį bei agronominį darbo žmonių mokymą fabrikuose, tarybiniuose ūkiuose, mašinų-traktorių stotyse.

Greta šių keturių socialistinių piliečių teisių yra piliečių laisvės sritis — *status libertatis*. Tai yra tokia žmogaus gyvenimo sritis, kur pilietis lieka apsaugotas nuo valstybės intervencijos, nuo jos įsikišimo į jo reikalus. Ši sritis konstitucinėj teisėj buvo mėginama konstruoti kaip pilietybės negatyvas. Jeigu pilietybės pozityvas reiškiasi tuo, kad pilietis gali reikalauti iš valstybės įsikišti ir patarnauti jo naudai, tai pilietybės negatyvas reiškiasi tuo, kad pilietis gali reikalauti iš valstybės nesikišti į tam tikrą jo reikalų sritį, palikti jam laisvę ir ramybę. Pilietybės pozityvu tokiu būdu yra žmogaus teisė reikalauti, kad valstybė patikrintų jo saugumą, jo buto neliečiamybę nuo pasikėsinimų iš kitų žmonių pusės. Tuo tarpu pilietybės negatyvu yra piliečio teisė reikalauti iš valstybės, kad, pv., savo bute pilietis būtų paliktas ramybėje, kad valstybė per savo organus nesiveržtų į piliečio butą.

Liberalinėj valstybėj asmens negatyvas (status libertatis) yra gana platus. Socialistinėj valstybėj, kuri senąjį gyvenimą pertvarko naujais pagrindais, yra natūrali tendencija kuo daugiausia įsikišti į asmens gyvenimą, ir todėl tas asmens negatyvas čia yra žymiai siauresnis. Tai, žinoma, nereiškia, kad liberalinėj valstybėj masinis žmogus būtų laisvesnis dėl to, kad valstybė mažiau kišasi į žmogaus gyvenimą. Liberalinėj buržuazinėj valstybėj yra taip, kad juo mažiau valstybė kišasi į ūkiškuosius žmonių santykius, tuo daugiau ekonomiškai nepajėgūs elementai darosi priklausomi nuo ekonomiškai pajėgių elementų. Atskiras žmogaus gyvenimo sritis, dėl kurių buvo kovojama, buržuazinė revoliucija atpalaidavo nuo įvairių suvaržymų. Tos atskiros žmogaus gyvenimo sritys buvo formuluojamos, kaip įgimtos, šventos žmogaus ir piliečio laisvės

teisės. Čia priklausė ūkiško vertimosi laisvė (jus commercium), sutarčių laisvė ir pan. Taip pat čia priklausė ir individualinės veiklos sritys — tikybos, žodžio, buto, susižinojimo laisvė. Į šias žmogaus laisvės teises valstybė nesikišo. Bet šios laisvės patarnaudavo tik ekonominiam proletariato pavergimui. Dauguma jų, formuluojamų kaip asmens negatyvas, kapitalistinėj santvarkoj negarantuodavo darbo žmonėms jų laisvės reiškimosi, bet tik apsaugodavo darbo žmonių pavergimą nuo galimos neitralizuojančios valstybės intervencijos tam pavergimui sušvelninti. Žinoma, pati valstybės valdžia buvo kapitalistų rankose, tačiau tokie momentai, kaip kapitalistinė konkurencija ir balsų rinkimuose medžiojimas, galėtų versti valstybę kai kur įsikišti ir vienaip ar kitaip švelninti proletariato pavergimą. Vėliau laisvės teisių konstrukcija atkrito; paliko tik tradicinių laisvų arba jų liekanų konstrukcija. Juk nėra reikalo konstitucijoje išmineti visko, kas galima daryti. Jei nėra įsakmiai uždrausta, tai tuo pačiu tai galima daryti. Tad konstitucijose liko minimi tik atskiri status libertatis epizodai, dėl kurių buvo ilgai kovojama ir lyg bijoma, kad jie vėl nebūtų prarasti. Tačiau tie epizodai nebuvo teisės, bet formalinės konstitucinės garantijos, draudžiančios įstatymų leidėjui savo įstatymais įsiveržti į šį iškovotą laisvės elementą. Tad kaip tokios, tos konstitucinės garantijos ir buvo užsilikusios, tačiau paskutiniu laiku jau vėl žymiai rezervuotos. Tiesa, į konstitucionalizuotų laisvės momentų konstrukciją kai kur būdavo įdėtas ir kitas elementas — materialinė tų laisvių garantija, t. y., konstitucinis realaus tomis laisvėmis pasinaudojimo užtikrinimas. Tada status libertatis įgydavo naują turinį, bet drauge virsdavo asmens pozityvu, t. y., asmens teise reikalauti iš valstybės tam tikrų patarnavimų. Panašią evoliuciją kai kuriuose laisvės teisių elementuose galima konstatuoti ir tarybinėj konstitucinėj teisėj. Čia pirmiausia visiškai klasiška yra asmens neliečiamybės teisė, kuri sutvarkyta pagal klasišką dėsnį: „niekas nebus suimtas, jei nebus nugalėtas teisiškai“. Asmens neliečiamybės teisė yra konstitucinė fizinės asmens laisvės sritis, kuri paliečia a) asmens judesius, b) jo butą, c) jo susižinojimą su kitais. Piliečio asmuo labiausiai paliečiamas jo suėmimu, kai jis netenka judesių laisvės. Tarybinė konstitucija suėmimui nustato vieną iš dviejų sąlygų — pilietis gali būti suimtas arba teismo sprendimu arba prokuroro sankcija. Greta asmens neliečiamybės konstitucija mini piliečio buto neliečiamybę ir susirašinėjimo paslaptį. Konstitucija pripažįsta tik patį principą, bet priemonių tam užtikrinti nenurodo, pavesdama tai įstatymui sutvarkyti. Pažymėtina, kad ši elementarinė asmens neliečiamybė pripažįstama visiems tarybų piliečiams.

Antra klasikinės konstitucijos laisvė yra religinių kultų atlikimo laisvė ir prieštikybinės propagandos laisvė. Ankstyvesnėj tarybinėj konstitucinėj konstrukcijoj buvo numatyta ir tikybinės propagandos laisvė. Tačiau neigiama pažiūra į tikybą, kuri slopina atsparumą ir palaiko rezignaciją ir pasyvų kentėjimą ir tuo būdu kenkia revoliucijai, paveikė tai, kad tikybinės propagandos laisvė buvo išbraukta, ir jos dabar negali būti. Palikta tik tikybinio kulto atlikimo laisvė, t. y., laisvė tiems, kurie jau yra patys tikybiškai nusistatę.

Tikybinių kultų atlikimo laisvė ir antireliginės propagandos leisvė yra klasikinio pobūdžio. Apskritai propagandos metodai yra gyvas ir spausdintas žodis, spauda, susirinkimai ir mitingai etc. Tačiau antireliginės propagandos laisvė yra išskirta į bendrų piliečių laisvių sritį. Ši laisvė preišpastatoma religinių kultų atlikimo laisvei, nes, mat, prieštikybiniai nusistatę žmonės jokio kulto neturi ir todėl kas tikintiems yra kultas, tas jų priešininkams yra antireliginė propaganda. Nors tikybinės propagandos laisvė expressis verbis nėra uždrausta, tačiau jos negali būti. Kaip minėjome, propagandos priemonės yra žodis, spauda, susirinkimai, mitingai, todėl religinės propagandos laisvė galima būtų išvesti tik iš šių (žodžio, spaudos, susirinkimų) laisvių. Jeigu iš šių laisvių religinės propagandos laisvė neišplaukia, tai jos ir nėra.

Tikybinių kultų atlikimo laisvė ir antireliginės propagandos laisvė yra ne individualinio, bet socialinio pobūdžio laisvė. Be jos tokio pat socialinio pobūdžio dar yra žodžio laisvė, spaudos laisvė, susirinkimų ir mitingų laisvė, gatvių eisenų ir demonstracijų laisvė. Kas liečia žodžio laisvę, tai čia turima galvoj toks žodis, kuris yra sakomas ir kieno nors girdimas. Kadangi šios visos laisvės liečia socialinę žmonių gyvenimo sritį, tai revoliucinėj valstybėj, kurioj veikia darbininkų klasės diktatūra, kur vykdoma racionali socializmo statyba, tos laisvės yra subordinuotos tam tikrom sąlygom. Šios laisvės negali būti suteiktos griauti tam, ką socialistinė valstybė tikslingai vykdo ir siekia. Šios laisvės egzistuoja tiek ir tol, kiek ir kol jos atitinka darbo žmonių interesus. Be to, jos leistinos tiek, kiek jos panaudojamos socialistinei santvarkai stiprinti. Už šių rėmų tų laisvių nėra. Tad ir tikybinės propagandos laisvė, jei būtų įrodyta, kad ji stiprina socialistinę santvarką, galėtų būti leidžiama.

Kadangi šios laisvės, veikdamos nurodytose ribose, yra revoliucijos varikliu, tai tarybinė konstitucija rūpinasi materialinėmis garantijomis, aptikrinančiomis pasinaudojimą šių laisvių turiniu. Tam tikslui darbo žmonėms suteikiama spaustuvių, popierio atsargų, visuomeninių trobesių, gatvių, ryšinių priemonių ir kitų medžiaginių sąlygų. Tuo būdu šios laisvės virsta piliečių teisėmis reikalauti tam tikrų patarnavimų toms laisvėms įgyvendinti.

Paskutinis status libertatis elementas yra draugijų, sąjungų ir organizacijų steigimo laisvė, kuri turi atitikti darbo žmonių interesus ir ugdyti liaudies masių organizacinę saviveiklą bei

politinį aktyvumą. Jau esame nurodę, kad visuomeninis organizavimasis gali vykti kompartijos priežiūroje ir vadovybėje.

Griežtas *status egalitatis* yra konstitucionalizuotas rasės, tautybės ir lyties atžvilgiais. Nelygybė lyties atžvilgiu yra praeities liekana. Ypač romanų kraštuose (Prancūzijoj, Italijoj...) ši nelygybė ryškiai yra išlikusi. Tačiau nelygybė rasės ir tautybės atžvilgiu yra jau ne praeities liekana, bet moderninis reiškinys, turįs palinkimą plėstis. Tarybinė konstitucinė teisė pabrėžia visų piliečių teisių lygybę, nepareinamai nuo jų tautybės, rasės ir lyties. Moteriai socialistinėje valstybėje suteikiamos lygios teisės su vyru visose ūkinio, valstybinio, kultūrinio ir visuomeninio-politinio gyvenimo srityse. Žinoma, įstatymų leidėjas negali panaikinti biologinės moters nelygybės su vyru, tačiau jis siekia, kad biologiniai skirtumai neturėtų įtakos teisinei moters padėčiai. Tam tikslui kuriama valstybinė motinos ir kūdikio interesų apsauga, nėščiai moteriai suteikiamos atostogos, paliekant išlaikymą, steigiamas platus gimdymo namų, vaikų lopšelių ir darželių tinklas.

Tarybinė konstitucija griežtai atmeta, be to, rasės ir tautybės nelygybę. Šitoks absoliutinės žmogaus vertės pripažinimas yra vienas esminių komunistinės, giliai žmoniškos idėjos principų. Komunizmas yra visų žmonių laimingo gyvenimo idealas, todėl jam yra svetima bet kokia ponaujančios tautos koncepcija. Rasinės lygybės principo niekas negali žaloti; įstatymų leidėjas iš anksto įpareigojamas į bet kurį šio principo sužalojimą reaguoti baudžiamomis sankcijomis. Rasinės nelygybės pasmerkimas yra, be abejo, tarybinės konstitucinės teisės garbė. Tarybinė konstitucinė teisė suteikia tautoms politinio organizavimosi laisvę, tačiau ji netoleruoja teisinio žmonių rūšiavimo tautomis.

Konstitucija numato dar *svetimšalių prieglaudos teisę* (asylum). Ši prieglaudos teisė suteikiama šiais 3-mis atvejais: a) dėl darbo žmonių reikalų gynimo, b) dėl mokslinės veiklos ir c) dėl tautinės išvaduojamosios kovos. Ankstyvesnė tarybinė konstitucinė teisė žinojo dar prieglaudos teisė nukentėjusiems dėl tikybinių įsitikinimų.

Tarybinė konstitucija numato šias *piliečių pareigas:* a) saugoti ir stiprinti visuomeninę, socialistinę nuosavybę, kuri sudaro šventą ir neliečiamą Tarybų santvarkos pagrindą; asmenys, kurie kėsinasi į visuomeninę socialistinę nuosavybę, konstitucijos kvalifikuojami kaip liaudies priešai; b) laikytis LTSR konstitucijos, pildyti įstatymus, žiūrėti darbo drausmės, dorai atlikinėti visuomenines prievoles, gerbti socialistinio bendro gyvenimo taisykles; c) ginti tėvynę; ši pareiga laikoma šventa. Ji, be abejo, apima daugiau, negu visuotinę ir garbingą karinę tarnybą Raudonojoje Armijoje. Svarbiausi šios pareigos laužymo atsitikimai, kaip priesaikos laužymas, persimetimas priešo pusėn, žalos darymas karinei valstybės galiai, šnipinėjimas, kurie konstitucijos kvalifikuojami kaip tėvynės išdavimas, baudžiami visu įstatymų griežtumu, kaip pati didžioji piktadarybė.

LIETUVOS TSR BIUDŽETAS. Šis konstitucijos skyrius numatytas tik respublikinėj konstitucijoj. LTSR biudžeto sąmata sudaroma, t. y., biudžeto iniciatyva priklauso LTSR Liaudies Komisarų Tarybai, kuri tą sąmatą patiekia tvirtinti LTSR Aukščiausiajai Tarybai. Biudžetą svarstyti Aukščiausiajai Tarybai patiekia Biudžeto Komisija. LTSR Aukščiausioji Taryba biudžetą tvirtina ir skelbia visų žiniai. Pajamos nuo vietinio ūkio, atskaitos nuo jų teritorijos įplaukiančių valstybinių pajamų, pagaliau įplaukos nuo vietinių mokesčių ir rinkliavų įskaitomos į apskričių, miestų, valsčių, apylinkių tarybų vietinius biudžetus.

TEISMAS IR PROKURATŪRA. Teismas TSRS principiškai yra ne federalinis, bet respublikinis. Kiekvienoj sąjunginėj respublikoj yra sava teismų sistema, kurios pamatą sudaro liaudies teismas, o viršūnę — Aukščiausias Teismas, kaip kasacijos, revizijos ir teismo priežiūros organas. Mes žinome, kad kasacinis teismas naikina žemesniojo teismo sprendimą, nepatiekdamas vietoj neteisėto sprendimo naujo, bet grąžindamas tam žemesniajam teismui iš naujo persvarstyti ir nuspręsti; tuo tarpu revizinis teismas gali ir pats reformuoti neteisėtą žemesniojo teismo sprendimą.

LTSR konstitucija numato 3-jų kategorijų teismus: LTSR Aukščiausią Teismą, apskričių teismus ir liaudies teismus. Be to, minimi LTSR teritorijoj galintieji veikti specialūs TSRS teismai, steigiami TSRS Aukščiausios Tarybos nutarimu. Visų teismų teisėjai renkami tam tikrai kadencijai: liaudies teismų — 3 mt., kitų — 5 mt. Visuose teismuose, išskyrus specialiai įstatymo numatytus atsitikimus, bylos nagrinėjamos, dalyvaujant liaudies tarėjams. Liaudies teismų sąstato personalą renka miesto, valsčiaus piliečiai visuotinės, tiesioginės ir lygios rinkimų teisės pagrindais, slaptai balsuodami. Apskričių teismus renka apskričių darbo žmonių atstovų tarybos. LTSR Aukščiausiąjį Teismą renka LTSR Aukščiausioji Taryba. Visi teisėjai yra nepriklausomi ir klauso tik įstatymo, t. y., savo kadencijos ribose politiškai jie yra visiškai neatsakingi. Be to, teismo darbe yra konstitucionalizuojami šie elementai: bylų nagrinėjimo viešumas, užtikrinimas kaltinamajam ginties teisės; teismo procesas atliekamas respublikine kalba, rezervuojant tos kalbos nemokantiems asmenims teisę susipažinti su bylos medžiaga per vertėją ir teisę kalbėti teisme gimtąja kalba.

Respublikinės prokuratūros priešaky yra TSRS Prokuroras. Apskritai tarybinėj santvarkoj prokuratūra sudaro atskirą, savarankišką instituciją, kuri nepriklauso nei nuo Teisingumo

Liaudies Komisariato, nei nuo Liaudies Komisarų Tarybos, nei pagaliau nuo teismų. TSRS Prokuroro žinioj ir priežiūroj veikia visi prokurorai visoj Sąjungoj. Sąjunginių respublikų, kraštų, sričių prokurorus, taip pat autonominių respublikų ir autonominių sričių prokurorus skiria TSRS Prokuroras 5-eriems metams. Lietuvos TS Respublikoje be LTSR Prokuroro kitų prokurorų, kurie būtų betarpiškai skiriami TSRS prokuroro, nėra. LTS Respublikoje be respublikinio prokuroro yra tik apskričių ir miestų pokurorai, kuriuos skiria LTSR Prokuroras, TSRS Prokuroro patvirtinimu, 5-eriems metams. Prokuratūros funkcijas tarybinė konstitucija taip apibudina: prokuroras žiūri, kad visi Liaudies Komisariatai ir jų priklausomos įstaigos, lygiai kaip atskiri tarnybiniai asmenys, o taip pat piliečiai tiksliai vykdytų įstatymus.

VALSTYBINIS ŽENKLIAS, VĖLIAVA, SOSTINĖ. Visų Tarybų Socialistinių Respublikų valstybiniai ženklai principiškai yra tie patys; juose yra 3 pastovūs elementai: a) ir b) piautuvas ir kūjis, kaip žemės ūkio ir pramonės darbo simboliai, darbininkų ir darbo valstiečių darbo garbės ženklai — darbo emblemos; c) greta šių darbo emblemų yra vilties emblema — penkiakampė žvaigždė, žmonijos laisvės ir teisingumo viltis.

TSRS valstybinis ženklas susideda iš piautuvo ir kūjo ant žemės rutulio, atvaizduoto saulės spinduliuose ir apgaubto varpomis su užrašu visų sąjunginių respublikų kalbomis: „Visų šalių proletarai, vienykitės"! Viršutinėj ženklo daly yra penkiakampė žvaigždė.

LTSR valstybinis ženklas, kurio pagrindiniai elementai yra tie patys, turi šį variantą: jis susideda iš paauksuoto piautuvo ir kūjo baltame fone saulės spinduliuose, apgaubtų varpomis ir ąžuolo lapais su užrašu lietuvių ir rusų kalbomis: „Visų šalių proletarai, vienykitės!" Viršutinėje ženklo daly yra penkiakampė žvaigždė, o apatinėje jo dalyje raidės: „LTSR".

TSRS Valstybinę vėliavą sudaro raudonas audeklas, kurio viršutiniame kampe, prie koto, atvaizduotas auksinis piautuvas ir kūjis ir viršum jų penkiakampė žvaigždė su auksiniu apvadu. Pločio ir ilgio santykis 1 : 2.

LTSR valstybinėj vėliavoj penkiakampės žvaigždės nėra; viršum piautuvo ir kūjo yra užrašas aukso raidėmis: „Lietuvos TSR".

TSRS sostinė yra Maskvos miestas; LTSR sostinė — Vilnius.

TURINYS